

X
[52]
ExA

N.M:s vägledn
T.M.f. utst. 1944

HÄLSINGBORGS OCH MALMÖ MUSEER
NORDISKA MUSEET

[Uppställningshälsingeborgs museer]

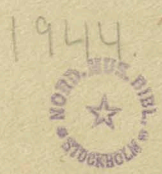
UTSTÄLLNING AV
1400- OCH 1500-TALSTRYCK
SAMT
KONSTNÄRLIGA BOKBAND

UR THORE VIRGINS SAMLING
PÅ QVARNFORS

Med förord av
f. riksbibliotekarien Isak Collijn

[52.]

K A T A L O G

Flykten till Egypten. Miniatur ur tideboken kat. nr 1

[STOCKHOLM]

Ex. A.

HÄLSINGBORGS OCH MALMÖ MUSEER
NORDISKA MUSEET

[Utställningskataloger]

UTSTÄLLNING AV
1400- OCH 1500-TALSTRYCK
SAMT
KONSTNÄRLIGA BOKBAND

UR THORE VIRGINS SAMLING
PÅ QVARNFORS

Med förord av
f. riksbibliotekarien Isak Collijn

K A T A L O G

F Ö R O R D

Ett av de största och dyrbaraste privatbibliotek, som finnes i Sverige, äges av kapten Thore Virgin på Qvarnfors gård, Bjärnum. De enastående skatter detta bibliotek rymmer ha bok för bok, band för band hopbragts av ägaren själv och ha således ej tillkommit genom arv eller genom förvärv av någon större enhetlig samling. Bakom detta samlararbete ligger därför mycken bibliografisk sakkunskap och ett tråget spårsinne.

Vårt land har förut ägt två betydande samlare av 1400-talstryck, s. k. inkunabler, nämligen friherre Per Hierta på Främmostad och doktor Otto Smith i Karlshamn. Den senares samling byggde emellertid huvudsakligen på den del av friherre Hiertas samling, som han genom köp från denne förvärvat, men sedermera genom inköp från utländska antikvariat betydligt utökade. När nu Hiertas och Smiths samlingar till största delen hamnat i Kungl. Biblioteket, står kapten Virgin säkerligen f. n. med sin samling av bortåt 200 nummer som den störste innehavaren av dessa sällsynta tryck i Sverige. En princip för denne samlare har varit att främst förvärva sådana 1400-talstryck, som förut ej finnas i de offentliga svenska biblioteken, dock med undantag för Lübecktryck. Från Lübeck kom ju boktryckarkonsten till Danmark och Sverige i början av 1480-talet, och ett studium av Lübecks boktryckerihistoria är därför av vikt också för kännedomen om Nordens äldsta boktryckerihistoria. Kapten Virgin äger icke mindre än 23 olika lübeckska 1400-talstryck, en siffra som måste anses mycket imponerande, då Kungl. Biblioteket i Stockholm äger 49 stycken och Uppsala Universitetsbibliotek ungefär lika många.

På förevarande utställning av ett urval ur kapten Virgins bibliotek kan man följa boktryckarkonstens utveckling från äldsta tider till och med 1500-talets utgång. Ehuru huvudvikten lagts på det äldsta svenska och danska boktrycket,

göres dock början med några blad av gamla Mainz-tryck, den stad, i vilken boktryckarkonstens vagga stod. Vi se här bl. a. fragment av det berömda psalteriet från år 1457, den äldsta daterade, med slutskrift försedda boken, fragment av Gutenbergs Catholicon 1460 samt några Schöfferttryck. Härefter följa inkunabler från andra berömda tryckorter, såsom Strassburg, Augsburg, Nürnberg, Rom, Venedig, Perugia, Chambéry, Basel, Westminster m. fl.

Lübeck är som sig bör talrikt representerat, bl. a. med Johann Snells äldsta daterade tryck, Weigel, Clavicula indulgentialis 1480, flera blad av Lucas Brandis' ofullbordade lågtyska upplaga av Birgittas revelationer, Ghotans standardupplaga av revelationerna 1492, den sällsynta Speygel der leyen av den okände »vallmottryckaren», flera tryck av Stephan Arndes, däribland en stor raritet, Boek van der bedroffenisse Marien 1498. Även en annan ur boktryckerihistorisk synpunkt viktig nordtysk stad är representerad, nämligen Rostock med den hos Michaelisbröderna år 1481 tryckta Bernardus Sermones super Cantica canticorum.

Av de utställda utländska 1500-talstrycken dominera också Lübecktrycken med bl. a. den lågtyska bibelupplaga, som Ludwig Dietz tryckte i Lübeck år 1534, Reyneke Foss likaledes på plattyska av samma boktryckare, men tryckt i Rostock 1539 m. fl.

Kapten Virgin har emellertid särskilt lagt an på äldre svenska och danska tryck. Av de få svenska böcker, som tryckts under 1400-talet, äro några representerade endast i fragmentariskt skick, med enstaka blad, såsom Missale Upsalense vetus 1484, Missale Strengnense, Psalterium och Manuale Upsalense 1487, Breviarium Strengnense 1495 och Upsalense 1496, men en fullständig svensk inkunabel förekommer dock, den år 1498 i Mariefreds kloster tryckta De psalterio beate Mariae virginis av dominikanermunken Alanus de Rupe. Dessutom visas ett exemplar av det av Snell i Stockholm omkr. år 1484 tryckta Camerinska avlatsbrevet.

Det svenska 1500-talstrycket är synnerligen rikt representerat på utställningen med början av ett av de sällsynta Grijs-trycken från Uppsala, Psalterium från 1510. Det

kungliga tryckeriet, grundat av Gustav Vasa år 1526, följer härefter med Thet Nyia Testamentit på Swensko 1526, talrika Olavus Petri-skrifter, en lång rad tryck av Amund Laurentsson, även de på finska tryckta böckerna, Andreas Gutterwitz m. fl. Gustav Vasas bibel av år 1540—41 bör ej heller förbigås i detta sammanhang.

Av i utlandet under 1400- och 1500-talen tryckta böcker ha redan några ovan nämnts. Tilläggas bör här, att kapten Virgin även äger ett dock icke fullständigt exemplar av det sällsynta Breviarium Lincopense, tryckt i Nürnberg år 1493, vidare ett exemplar av Breviarium Arosiense, Basel 1513, ett defekt exemplar av den i samma stad och samma år tryckta andra upplagan av Uppsalamissalet, flera Birgitta-upplagor m. m. Flera svenska i Greifswald, Rostock och Wittenberg tryckta bönböcker utställas här också.

Av danska 1400-talstryck utställes endast ett fragment av det år 1483 tryckta Odensemisalet, endast känt i några blad. Men 1500-talstrycken äro desto talrikare med de danska lagsamlingarna från 1504—05, första upplagan av Saxo Grammaticus Paris 1514, liksom också Baselupplagan av samma bok från 1534, ett underbart vackert exemplar av Missale Nidarosiense 1519, Det nya Testamentet paa Dansk Leipzig 1524, Köpenhamnsupplagan 1550 av den danska helbibeln, Christian III:s bibel, Henrik Smiths läkeböcker m. fl. stora sällsyntheter.

En andra avdelning av denna utställning innehåller en del sällsynta och typiska bokband. För dessa redogöres på annat håll i denna katalog.

Det är ett rikt och förnämligt urval, som gjorts ur kapten Virgins vackra bibliotek. Det är också att förvänta, att denna utställning skall väcka stort uppseende och intresse icke blott inom bibliofila kretsar i de städer där den visas utan hos en och var, som är kulturellt intresserad och förstår att uppskatta en betydande samlargärning, på vilken några prov här visas.

Stockholm, 16 okt. 1943.

Isak Collijn.

HANDSKRIFTER

1. Tidebok. Latinsk bönbok (Livre d'heures) med kalendarium. Flandern omkr. 1500. 8°. *Försättsplansch.*

Skriven i Flandern omkr. år 1500 på 231 bl. pergament (190×129 mm). 12 st. helsidesminiaturer med bordyrer och 18 mindre miniaturer med bordyrer i tre marger. Bandet — svart mar. g. s. — och två vapen på försättsbladen fr. 1600-talet.

2. Officiale. Handskr. på 144 pergamentblad. Lit. 4°.

Italien, slutet av 1400-talet. Med bordyrer och initialer i guld och färger (122×91 mm). Brun kalv.

3. Psalterium latinum cum antiphonis. 212 bl. 8°.

Handskrift — troligen sydtysk — fr. slutet av 1400-talet på pergament (148×108 mm). Pr. brun kalv m. beslag och knäppen. Har år 1500 tillhört greve Conrad Riesberg, biskop i Osnabrück.

UTLÄNDSKA 1400-TALSTRYCK

TYSKLAND.

Mainz.

1. JOHANN FUST o. PETER SCHÖFFER.

Då Fust, som varit Johann Gutenbergs förläggare och kompanjon, genom en process kommit i besittning av dennes tryckmaterial, började han själv boktryckeri tillsammans med sin senare svärson Peter Schöffer. Denne hade varit bokavskrivare och handskriftshandlare i Paris, illuminator och rubrikator samt nu senast arbetat hos Gutenberg. Det första verk, som utgick från deras officin, var följande:

4. *Psalterium cum canticis*. Två blad. Pergament. 14. 8. 1457. 2°. *H 13479*.

Detta är den första tryckta bok, som lämnar uppgift på när och av vem den är tryckt. Dess slutskrift (kolofon) lyder ungefär sålunda: "Detta psalterium, smyckat med sköna initialer och vackert rubricerat, är genom en konstnärlig uppfinning att forma och trycka bokstäver, utfört utan någon skrift och utan bruk av penna, samt till Guds ära med flit fullbordat av Johann Fust, borgare i Mainz, och Peter Schöffer från Gernsheim i Herrens år 1457 och aftonen före Himmelsfärden" [14. aug.].

Psalterium Moguntinum är en av de praktfullaste böcker, som någonsin lämnat en tryckpress. Det är dessutom den första bok med flerfärgstryck och den första med boktryckaremärke. Typerna äro med all sannolikhet gjutna av Gutenberg.

5. *Biblia latina*. Ett blad på pergament. 14. 8. 1462. 2°. *H 3050*.

Den första daterade bibeln — den s. k. 48-radiga — och den första bok, som är tryckt i delar.

2. JOHANN GUTENBERG.

6. *Balbus. Catholicon*. Fragment på papper. 1460. 2°. *H 2254*.

Catholicon är en systematisk framställning av grammatikan jämte en alfabetiskt ordnad ordbok. I K. B. finnas tretton blad på pergament.

Strassburg.

HEINRICH EGGESTEIN.

7. *Obertus de Horto. De consuetudine feudorum*. 15. 10. 1472. 2°. *H 9491 (2)*.

Augsburg.

1. GÜNTHER ZAINER.

8. *Almanack för år 1471*. Ett blad. [1470]. 2°. *Einbl. 117*.

2. JOHANN SCHÖNSBERGER.

9. *Zeichen der falschen guldin*. [c. 1482]. 2°. *Einbl. 1563*.

Den förvirring och oreda, som härskade i det tyska myntväsendet vid medeltidens slut, ökades av falskmyntare, vilka särskilt florerade i början av 1480-talet. För att råda bot på detta utsändes sådana här förteckningar med avbildade falska mynt.

Nürnberg.

1. ANTON KOBERGER.

Koberger var Tysklands störste tryckare under 1400-talet. Han säges ha sysselsatt över 100 gesäller — tryckare, rubrikatorer, bokbindare. 24 pressar lära dagligen ha varit i gång i hans tryckeri. Han drev en omfattande bokhandel och hade nederlag och filialer på flera främmande orter.

10. *Angelus de Clavasio*. Summa angelica. 23. 8. 1498. 2°. *H 5400*.

Dedikationsex. till hertig Sigismund av Bayern.

2. GEORG STUCHS.

Stuchs är särskilt känd som tryckare av liturgiska verk. För vårt land tryckte han *Breviarium Lincopense*, *Breviarium Scarense* m. fl. (Se nr 106).

11. *Missale Romanum*. 1484. 4°. *H 11384*.

Stuchs första bok. Tryckt på pergament.

Lübeck.

1. LUCAS BRANDIS.

Lucas Brandis införde 1474 boktryckarkonsten i Lübeck — och därmed i Norden kan man säga. — Han hade dessförinnan varit verksam som tryckare i Merseburg samt i Magdeburg som stilgjutare åt Bartholomaeus Ghotan.

12. *Lucas Brandis*. Bokannons på lågtyska. Ett blad. [c. 1478]. 2°. *Borchl 29*.

Bokannonsen uppspikades på väggen till det härberge, där den kringresande bokhandlaren — s. k. "Buchführer" — tog in.

13. *Jordanus de Quedlinburg*. Meditationes de vita et passione Christi. 1492. 8°. *H 9446*.

Enda kända ex., ur Augustiner-korherrestiftets bibliotek St. Florian nära Linz.

2. JOHANN SNELL.

Efter att ha lärt boktryckaryrket i Rostock flyttade Snell över till Lübeck, där han utförde ett flertal tryck, av vilka nedanstående är hans första daterade. 1482 var han verksam i Odense och följande år i Stockholm. Snell är Danmarks och Sveriges förste boktryckare. Antagligen återvände han från Stockholm till Lübeck, där en bokbindare

"mester Johann" är känd ända till år 1519. Troligen var han verksam i den okände "vallmotryckarens" officin, för vilken Hans van Ghetelen var förläggare (se nedan).

14. *Weigel*. Clavicula indulgentialis. 1480. 2°. *H 5403 = 16154*.

Snells första daterade tryck.

3. BARTHOLOMAEUS GHOTAN.

Ghotan är först känd från sin verksamhet i Magdeburg, där han bl. a. utförde det vackra *Missale Magdeburgense* 1480. Från Magdeburg flyttade han till Lübeck, där han särskilt gjort sig känd för tryckningen av flera böcker på lågtyska, av vilka den här utställda är den första. Han var därefter verksam i Stockholm 1486—87; återvände sedan till Lübeck, där han bl. a. tryckte *Missale Aboense* 1488 (nr 103) och — för Vadstena klostrets räkning — *Birgittas Revelationes* 1492. Han kallades sedermera till Ryssland för att där införa boktryckarkonsten men lär ha bragts om livet genom dränkning.

15. *Ortolf von Baiernland*. Bock der arstedien van allen krankheyden vñ ghebreken des mynschē. 1484. 4°. *Borchl 73*.

4. MATTHAEUS BRANDIS.

Matthaeus Brandis hörde till en känd och ansedd boktryckarfamilj, vars medlemmar verkade på skilda ställen i Tyskland. Så var brodern Moritz verksam i Magdeburg och Marcus i Leipzig, under det att Lucas, som förut nämnts, införde boktryckarkonsten i Merseburg. Det var säkerligen hos denne broder, som Matthaeus lärt yrket. Det äldsta tryck, man känner från hans press, är en plattysk översättning av "Lucidarius", som i kolofonen anges vara tryckt av Matthaeus Brandis i Lübeck. Hans förnämsta verk är *Missale Lubicense* av år 1486. Matthaeus var senare verksam i Danmark — i Ribe 1504 (nr 136) och i Köpenhamn 1510.

16. *Raymundus Peraudi*. Summaria declaratio bullae. [c. 1483]. 2°.

5. STEPHAN ARNDES.

Stephan Arndes från Hamburg hade lärt boktryckarkonsten i Mainz och därefter begivit sig till Italien. Här verkade han först som stl-gjutare hos åtskilliga boktryckare — bl. a. i Foligno hos Johann Neumeister, som varit medhjälpare hos Gutenberg — och sedan som egen boktryckare i Perugia (nr 27). Från Perugia flyttade han till Slesvig, dit han kallats för att trycka "Missale Slesvicense". Detta fullbordades 1486 och är ännu i denna dag det skönaste tryck som utförts i Danmark. Samma år bosatte han sig i Lübeck, där han verkade i över 30 år och var under denna tid stadens mest produktive boktryckare. Honom tillskrives tryckningen av Graduale Svecicum.

17. J o h a n n v o n C u b a. Gaerde der suntheit. 1492. 2°. *Borchl* 203.

521 större träsnitt och sex olika initialalfabet.

18. Boek van der bedroffenisse Marien. [25. 5.] 1498. 8°. *Borchl* 294.

Endast fem ex. äro kända. Ett stort antal träsnitt pryda texten.

6. VALLMO-TRYCKAREN

(der Mohnkopfdrucker).

Anonym press med ett besynnerligt tryckarmärke; en döds-kalle omgiven av fyra sköldar: dubbelörnen, tre vallmohuvuden, en till hälften tom, till hälften med arabesker fylld sköld (=Lübecks stads-vapen; arabeskerna markera den röda färgen), samt en sköld med ett T och ett kors. Med denna officin, som var mycket verksam under tiden 1487—1520, var säkerligen Hans van Ghetelen förbunden.

19. Speygel der leyen. 1496. 4°. *Borchl* 269.

Med talrika träsnitt.

Rostock.

FRATRES COMMUNIS VITAE AD S. MICHAЕLEM.

(Michaelis-bröderna.)

Michaelis-bröderna — det gemensamma livets bröder — även fratres domus horti viridis ad S. Michaelē — tillhörde ett på 1300-talet i

Holland stiftat världsligt brödraskap, som i början av 1460-talet kom till Rostock. Deras mål var att leva i gemensamhet och av sina händers arbete. När boktryckarkonsten vann spridning, voro de bland de första, som tillägnade sig densamma och som upprättade tryckerier i sina frater-hus, så i Bruxelles, Köln, Marienthal, Rostock. Tryckeriet i Rostock anlades antagligen 1475. Deras första tryck är nämligen en Lactantius, som är daterad 9 april 1476.

20. Bernardus. Sermones super Cantica canticorum. 28. 7. 1481. 2°. *H* 2856.

Den häri använda typen förekommer såväl hos Lucas Brandis som hos Ghotan.

Leipzig.

1. KONRAD KACHELOFEN.

Leipzigs mest betydande tryckare under 1400-talet var "Contze Holtzhausen alias Kachelofen von Wartberg", som förekommer så tidigt som 1476 i dess "Stadtbuch". Det tidigaste tryck, som kan tillskrivas honom, är psalteriet här nedan. Han dog 1528 el. 1529.

21. Psalterium cum canticis. [c. 1485]. 4°. *H* 13471.

2. MELCHIOR LOTTER.

Melchior Lotter — svärson till ovannämnde Kachelofen — är mest känd för sina Luther-tryck i Wittenberg 1518—24.

22. Orationes legatorum Francorum ad Venetos. [c. 26. 7. 1495]. 4°. *H* 12035.

Lotters första tryck.

ITALIEN.

Rom.

ULRICH HAN.

Roms andre boktryckare, Ulrich Han, var bördig från Ingolstadt och anses ha förvärvat sina kunskaper som tryckare och träsnitt-

skärare hos Pfister i Bamberg. Hans äldsta tryck är det med 33 träsnitt smyckade Meditationes av Turrecremata, fullbordat den 31 dec. 1467.

23. Rodericus. Compendiosa historia Hispanica. [i. e. 4. 10. 1470]. 4°. *H 13955*.

Bl. 15 o. 24 på pergament. Dedikationsex. till biskop d'Urfé. I slutet: Ego Vdalricus Gallus sine calamo aut pennis eundem librum impressi.

Venedig.

1. NICOLAUS JENSON.

Av de första tryckarna i Venedig var säkerligen Nicolaus Jenson den mest betydande. Han var fransman och hade varit myntmästare i Tours. Boktryckarkonsten säges han ha lärt i Mainz. Sin verksamhet började han 1470 i Venedig, där han med stor framgång verkade till sin död 1480. Hans utomordentligt vackra romanska typ har aldrig överträffats.

24. Cicero. Epistolae ad Brutum. 1470. 2°. *H 5214*. Pl. I.

Jensons första tryck. Dedikationsex. på pergament till biskopen av Ragusa Lucas de Tolentis (1428—1491). Originalband.

Ytterligare två ex. på pergament finnas: det ena i Bibliothèque Nationale i Paris, det andra i John Rylands Library i Manchester.

2. ANDREAS TORRESANUS, BARTHOLOMAEUS DE BLAVIS och MAPHAEUS DE PATERBONIS.

25. Clemens V. Constitutiones. 3. 8. 1482. 4°. *H 5428*.

Neapel.

AYOLFUS DE CANTANO.

26. Lilius. Orbis breviarium. 9. 11. 1496. 4°. *H 10102*.

Perugia.

STEPHAN ARNDES.

27. Mataratius. De componendis versibus. 16. 6 1481. 4°. *H 10890*.

Arndes' första tryck.

SCHWEIZ.

JAKOB WOLFF VON PFORZHEIM.

Jakob Wolff är särskilt känd som tryckare av liturgiska verk, brevriker, missalen o. l.

28. Reginaldetus. Speculum finalis retributionis. 1499. 4°. *H 13744*.

FRANKRIKE.

Chambéry.

ANTOINE NEYRET.

29. Petrus Comestor. Historia scholastica. [c. 1484]. 2°. *Cop 1701*.

"Liber catenatus" (kedjebok). Petrus Comestor [Pierre le mangeur] var kansler vid Sorbonne och dog c. 1178.

ENGLAND.

Westminster.

WILLIAM CAXTON.

30. Jacobus de Voragine. The Golden Legend. [Legenda aurea]. Ett blad. [Efter 20. 11. 1483]. 2°. *Duff 408*.

Caxton tryckte 1477 den första boken i England — en foliovolym "Dictes or Sayengis of the Philosophres".

UTLÄNDSKA 1500-TALSTRYCK

TYSKLAND.

31. Raymundus Peraudi. Avlatsbrev. Ett blad.
[Lübeck: Stephan Arndes, 1502]. Tv. 8°. *Tryckt på pergament.*
32. Almanack vp De Keyserlike Stadt Lubeck. Ett blad.
[Lübeck: Jürgen Richolff d. y., 1519]. 2°. (*Se B II 84*).
Almanack på plattyska för år 1520, uppgjord av en Johann Bulow. Enda kända ex.
33. Jacobus Zieglerus. Quae intus continentur: Syria, Palestina, Aegyptus, Schondia, Holmiae historia. Strassburg: Petrus Schöffer, 1532. 2°. *Första uppl. Andra uppl. se nedan nr 292. Innehåller bl. a. en skildring av Stockholms blodbad samt en beskrivning av Norden.*
34. Bibeln på plattyska. Lübeck: Ludwig Dietz, 1. 4. 1534. (På titeln 1533). 2°. *Borchl 1182.*
Ludwig Dietz var född i Speyer och är först känd från Rostock, där han förestod stadssekreteraren Hermann Barckhusens privattryckeri. År 1529 började han som självständig boktryckare. Åren 1531—1533 uppehöll han sig i Lübeck för att trycka bibeln på plattyska. Det var detta vackra arbete, som föranledde Christian III att anförtro honom tryckningen av den danska bibeln (nr 147).
35. Reynke de Vos [på plattyska]. Rostock: Ludwig Dietz, 1. 10. 1539. 4°. *Borchl 1312.*
Detta är förlagan till såväl den danska (nr 148) som den svenska uppl. Den senare utkom först år 1621.
36. Hogenberg o. Novellanus. Res gestae Frederici II Daniae regis. Frankfurt 1589. 2°. *Rudb 1052.*
Ex. har följande dedikation från Henrik Rantzau:

"Dem Edlen und Ernuesten hern Mendrup Passbergk Koniglichem dennimarkischem ReichsRadt hat der her Stadthalter Heinrich Rantzouw auf dem gehaltenem Landtage zu Flensburg den 15 Maij Ao 90 dis buchlein zur gedechtnus verehret seines alters Im 65 Jhar. Hinrich Rantzow."

Manderup Parsbjerg (1546—1625) duellerade 1566 i Rostock med Tycho Brahe (1546—1601) och skamfilade därvid Tychos näsa.

37. Adrianus Romanus. Parvum Theatrum Vrbium. Frankfurt: Nicolaus Bassaeus, 1595. 4°. *1500-talets Baedeker, med talrika träsnitt.*

ENGLAND.

38. George North. The description of Swedland. London: John Awdely, 28. 10. 1561. 4°. *Rudb 1113.*
Företalet i detta ex. på engelska, på latin i K. B:s ex. Första engelska avhandling om Sverige.

FRANKRIKE.

39. Horae secundum usum ecclesiae Romanae. Paris: Egidius Hardouyn, 2. 7. 1503 [1513?]. 8°. *Tryckt på pergament. Fem mindre och tolv större träsnitt vackert illuminerade i guld och färger.*

SVENSKA 1400- OCH 1500-TALSTRYCK

Stockholm.

1. JOHANN SNELL.

40. *Dialogus creaturarum optime moralizatus*. 20. 12. 1483. 4°. *Sv B I 16*.

Fotolitografisk uppl. av Sveriges äldsta daterade bok. Snell hade i Odense tryckt ett breviarium för Odense stift samt en liten skrift om belägringen av Rhodos, daterad år 1482. Han återvände till Lübeck men inkallades 1483 till Sverige av ärkebiskop Jakob Ulfsson i Uppsala för att trycka ett missale för dennes stift. Johann Snell är såväl Danmarks som Sveriges förste boktryckare.

41. *Missale Upsalense vetus*. Fragment på pergament. [1484]. 2°. *Sv B I 29*.

Av detta missale, som är det första, som tryckts för ett svenskt stift, har icke något ex. bevarats till våra dagar utan endast på pergament tryckta blad, som tjänat som omslag till arkivalier i Kammararkivet. Av sådana omslag ha två ex. rekonstruerats: det ena för K. B., i vilket ännu 9 blad saknas, det andra för U. B. i Uppsala. Detta senare saknar 94 blad. Dessutom finnes omkr. 140 blad i Helsingfors U. B. samt ett 50-tal blad i Bibl. Nationale i Paris.

Ett fullständigt ex. bestod av 244 blad.

42. *Bartholomaeus de Camerino*. Avlatsbrev. Ett blad. [Före 22. 8. 1484]. Tv.-4°. *Sv B I 41*.

Tryckt med en av de av Snell i Odense använda texttyperna och i rubrikerna med den endast från *Missale Upsalense vetus* och i ett litet fragment av en latinsk skolbok "Remigius, Magister que pars?" kända missaltypen.

Avlaten till förmån för korståget mot turkarna kallades i Sverige "turkenstyrr".

2. BARTHOLOMAEUS GHOTAN. 1486—1487.

43. *Missale Strengnense*. Fragment. 1487. 2°. *Sv B I 69*.

Ghotan — Sveriges andre boktryckare — inkallades hit från Lübeck av biskop Konrad Rogge i Strängnäs, huvudsakligen för att trycka detta missale. Av en uppl. på 170 ex. har endast ett ex., tryckt på papper, som tillhör Strängnäs domkyrka, bevarats till vår tid. Det saknar emellertid bladen 1, 10 och 121. Ett ex. på pergament har i likhet med *Missale Upsalense* hopsatts för K. B.

44. *Psalterium Upsalense*. Fragment. [1487]. 2°. *Sv B I 75*.

Tolv ofullständiga ex. äro nu kända. Endast ett ex. är något så när fullständigt och finnes i K. B. Det saknar endast de två första av de 110 blad, som ett fullständigt ex. skall innehålla.

45. *Manuale Upsalense*. Fragment på pergament. [1487]. 4°. *Sv B I 82*.

Av denna vår första tryckta katolska handbok finnes numera endast ett av arkivalieomslag hopsatt ex. i K. B. Håri saknas ännu 11 blad.

3. JOHANNES och ANNA FABRI (SMEDH). 1487?—1496.

46. *Breviarium Strengnense*. Fragment. 18. 7. 1495. 8°. *Sv B I 138*.

Första i Sverige tryckta breviarium. Fabri var Ghotans svåger och efterföljare. Det var troligen han som 1489 tryckte "Articuli abbreviati", det första trycket på svenska. Av breviariet finnes ett ex. på pergament i Skoklosters bibl.

47. *Johannes Gerson*. Aff dyäffwlsens frästelse. 1495. 4°. *Sv B I 144*.

Fotolitogr. facs. av den äldsta på svenska tryckta boken. Det enda kända ex. finnes i Uppsala U. B.

48. *Breviarium Upsalense*. Fragment. 30. 9. 1496. 4°. *Sv B I 148*.

Under tryckningen avled Fabri 1495, men hans änka Anna fullbordade breviariet med tillhjälp av "magistri impressorie artis".

Mariefred.

Mariefreds klostertryckeri.

(SIGFRIDUS) 1498.

49. *Alanus de Rupe. De psalterio b. Mariae virginis.* 24. 3. 1498. 4°. *Sv B I 160.*

Detta ex. som tillhört Michaelisklostret i Hildesheim har å titelbladet följande anteckning, som ger upplysning om denna boks tillblivelse: "Hunc libellum fecit imprimi in Swecia apud Carthusienses generosa domina Ingeburgis quondam gubernatrix regni Swecie, committens predictis Carthusiensibus ad distribuendum istum et quosdam alios gratis ad loca religiosorum et ubi fructus inde fieri potuerit, petensque humiliter orare pro se et pro suo marito domino Stenone quondam strenuo gubernatore regni Swecie etc.". Härav framgår att boken tryckts i Sverige hos kartusianerna på föranstaltande av fru Ingeborg [Åkesdotter Tott], som ålägger bröderna att distribuera den gratis till andra kloster, där den kunde lända till nytta. Samma anteckning ha exemplaren i British Museum i London, Bibl. Nationale i Paris och Landesbibliothek i Wolfenbüttel.

Uppsala.

PAUL GRIJS. 1510—1519.

Vid Snells avresa från Sverige (omkr. 1484) övertogs en del av hans material av Uppsala domkapitel. Först år 1510 kom detta material till användning i det av ärkebiskop Jakob Ulfsson samma år grundade tryckeriet, som till föreståndare fick Paul Grijs. Denne blev Sveriges förste infödde boktryckare. I den av honom år 1514 tryckta Gersons "Ars moriendi" kallar han sig "boketrykkiare ok borghare y Upsala". I fyra av de nitton tryck, som under åren 1510—1519 lämnade denna press, finnes ärkebiskopens vapensköld i träsnitt.

50. *Psalterium Upsalense.* 9. 7. 1510. 4°. *Sv B I 202.*
Den första i Sverige under 1500-talet tryckta boken.

Stockholm.

Kungliga boktryckeriet. 1526—1539.

1. JÜRGEN RICHOLFF d. y. m. fl.

Det kungl. boktryckeriets upprättande i Stockholm stod säkerligen i samband med reformationens genombrott, och det första tryck som lämnade denna press var Een nyttwgh wnderwijsning. Det är dat. den 14 febr. 1526 och tryckt med Jürgen Richolffs d. y. typmaterial från Uppsala samt försett med hans boktryckarmärke. Om Richolff se sid. 22.

51. *Thet Nyia Testamentit på Swensko.* Fragment. 15. 8. 1526. 2°. *Sv B I 331.*
52. *Olavus Petri. Een liten boock om Sacramenten.* 14. 8. 1528. 4°. *Sv B I 347.*
Denna skrift om den evangeliska sakramentsläran är en av Olavus Petris viktigaste teologiska böcker.
53. — —. Een liten underuisning om Ehteskapet hwem thz lofligit är eller ey. 27. 8. 1528. 4°. *Sv B I 348.*
Anses bl. a. vara ett självförsvar för Olavus Petris eget äktenskap.
54. — —. Een liten boock j huilko closterleffwerne forclarat warder. 13. 11. 1528. 4°. *Sv B I 349.*
Polemisk skrift riktad mot klosterväsendet.
55. — —. En nyttog postilla. 1528. 4°. *Sv B I 351.*
Endast titelbladet.
56. — —. Een lijten Postilla. 12. 12. 1530. 4°. *Sv B II 12.*
För första och enda gången under tryckeriets tidigare period nämner sig en av boktryckarna vid namn: Claes Pederson.
57. — —. Orsack hwar före Messan böör wara på thet tungomål som then menighe man forstondelighit är. 10. 5. 1531. 4°. *Sv B II 15.*

58. Olavus Petri. Een lijten boock ther vthi for-
clarat warder hwar igenom menniskian får then
ewiga salighetena. 22. 7. 1535. 4°. *Sv B II 31.*

59. — —. Then Swenska Messan. 1535. 4°. *Sv B II 33.*
Andra uppl.

60. Laurentius Petri. Een forclarning om Wijgda-
watn. 1538. 4°. *Sv B II 60.*

61. Olavus Petri. Een predican emoot the gruffue-
liga eedher och gudz försmädilse som nw almenneliga
brukas. 1539. 4°. *Sv B II 66.*

Denna straffpredikan mot det tilltagande svärjandet och den
predikan, som hölls vid Gustav I:s kröning (12. 1. 1528) äro
de enda predikningar av Olavus Petri, som befordrats till trycket.

Uppsala:

GEORG (JÜRGEN) RICHOLFF d. y. 1540—41.

Redan 1534 började förberedelserna för tryckandet av den stora
bibelupplagan — Gustav Vasabibeln — och då dessa slutförts, inkal-
lades Richolff åter från Tyskland, dit han återvänt efter tryckningen
av Nya Testamentet och varit verksam såväl i Hamburg som Lübeck
(se nr 51). Närmaste anledningen till att tryckningen av detta betydelse-
fulla verk anförtröddes Richolff torde ha varit det förtjänstfulla sätt,
på vilket han utfört Olavus Petris Postilla 1537 (se nr 114). Under detta
sitt andra uppehåll i Uppsala utförde han utom bibeln även en nu
förlorad almanack, fjärde uppl. av handboken och mässan samt
några plakatträck. Richolff återvände sedan till Lübeck, där han bl. a.
tryckte en svensk psalmbok — endast fragment i behåll — samt flera
böcker på danska (se nr 148). Han dog i Lübeck 1573.

62. Biblia på Swensko. 1540—41. 2°. *Sv B II 88.*

Ex. med variant-titelbl. Typmaterialet förut använt i postillan
av år 1537 (se nr 114). Gustav Vasa-bibeln är det största tryckta
verk, som utförts i Sverige under 1500-talet. Den består av 762

blad och är rikt illustrerad med träsnitt — sålunda finnes 60
träsnittsillustrationer, en stor träsnittsram, ett vapenträsnitt och
en korsfästelsebild. Titelträsnittet och två helside träsnitt, Josua
och Jobs historia, äro utförda av Georg Lemberger — träsnittet
Josua—Ester signerat G L —. Andra träsnitt tillskrivas mono-
grammisten M B, andra åter Lucas Cranach d. ä. eller hans skola.

63. Gustav I. Mandat emot olaga gästning. Ett blad.
2°. 1541. *Sv B II 107.*

Stockholm.

Kungl. tryckeriet.

2. AMUND LAURENTSSON. 1541—1575.

Efter fullbordandet av Gustav Vasas bibel flyttades tryckeriet åter
till Stockholm, där det till föreståndare fick en svensk, Amund Lau-
rentsson, som sannolikt gjort sina lärospån hos Richolff under tryck-
ningen av bibeln. Han verkade till 1575, då han troligen avled.

64. Jesus Syrach then ock Ecclesiasticus kallas. Fragment.
1543. 8°. *Sv B II 114.*

Det är i slutskriften till denna bok, som Amund Laurentsson
för första gången nämnes som tryckare. Enda kända exemplar
i Uppsala U. B.

65. Handbok på svenska. 1548. 4°. *Sv B II 153.*

66. Urbanus Rhegius. Sielennes tröst. 1548. 8°. *Sv B II 160.*

67. Se Wsi Testamenti. [NT på finska]. 1548. 4°. *Sv B II 160.*

Ex. med bladet "Correctura" samt de tre tryckfelslapparna
inklistrade.

Detta såväl som de efterföljande trycken på finska äro alla
översatta av sedermera biskopen i Åbo stift Michael Agricola.
Denne anses vara det finska skriftspråkets grundare och har fått
eftermålet att vara den finska litteraturens fader.

68. Salomos Ordspråk o. Salomos Predicare. 1549. 8°. *Sv B II 169.*

Salomos ordspråk, Salomos vishet (nr 69) o. Jesu Syrachs bok (nr 64) utkommo första gången 1536 o. kunna betraktas som provövers. av G T.

69. Salomos Wijsheet. 1549. 8°. *Sv B II 172.*

70. Esthers Book. 1549. 8°. *Sv B II 175.*

71. Käsikiria. [Handboken på finska]. 1549. 4°. *Sv B II 179.*

72. Messu. [Mässan på finska]. 1549. 4°. *Sv B II 179.*

73. Thet Nyia Testamentet. 1549—50. 4°. *Sv B II 182.*
Ett omtryck i kvartformat av NT i Gustav Vasas bibel.

74. Weisut ia Ennustoxet Mosesen. 5. 11. 1551. 4°. *Sv B II 187.*

"Sånger och profetior hämtade ur Mose lag och profeterna" på finska.

75. Ne prophetat Haggai, Sacharja, Maleachi. 9. 8. 1552. 4°. *Sv B II 189.*

I slutskriften säger Agricola: "Översatt i det finska Åbo, men tryckt i Stockholm, av min käre Amund Laurentsson, då många där dogo i pesten, och var det år 1552 9 aug. efter Herrans födelse".

76. Bönbok. 1552. 8°. *Sv B II 191.*

Ex. med samtida kolorering.

Den första genuint svenska bönboken, som utgavs på Gustav Vasas befallning. Illustrerad med 74 träsnitt, som tillskrivas Hans Brosamer från Sachsen.

77. Bönbok. 1553. 8°. *Sv B II 198.*

Denna andra upplaga har 83 träsnitt.

78. Een liten Song-book. 1553. 4°. *Sv B II 203.*

79. Laurentius Petri. Postilla. 1555. 8°. *Sv B II 216.*

80. Een Hand-book. 1557. 4°. *Sv B II 231.*

81. Messan på Swensko. 1557. 4°. *Sv B II 232.*

82. Olavus Petri. Om världens största förvandlingar och ålder. 1558. 8°. *Sv B II 238.*

83. Henricus Mollerus. Epithalamion Esardo et Catharinae. 1559. 4°. *Sv B II 260.*

Bröllopsdikt med anledning av Gustav Vasas dotter Catharinas giftermål med greve Edzard av Ostfriesland. Första svenska bok som alltigenom tryckts med antikva.

84. Laurentius Petri. Emot dryckenskap. 1560. 8°. *Sv B II 265.*

Den första nykterhetsskriften på svenska. Den verkliga författaren är Matthaeus Friederich von Görlitz.

85. Orsakerna varför Erik XIV och hans avkomma dömts förlustiga Sveriges krona. 1569. 4°. *Sv B II 375.*

Erik XIV:s avsättningsakt.

86. Laurentius Petri. Then Swenska Kyrkeordningen. 1571. 4°. *Sv B II 393.*

87. — —. Om förbjuden skyldskap. 1572. 8°. *Sv B II 415.*

En skrift mot äktenskap inom förbjudna led, särskilt mellan kusiner. Anledn. till skriften var närmast Erik Gustafsson Stenbocks giftermål med kusinen Malin Sture.

3. TORBJÖRN TIDEMANSSON. 1576—1578.

Amund Laurentssons efterträdare Torbjörn Tidemansson, även kallad Torbjörn Clockare — han var klockare i Storkyrkan — förestod tryckeriet till 1578. Under hans tid trycktes tolv böcker samt ett antal plakater.

88. *Liturgia Suecanae ecclesiae*. 1576. 2°. *Sv B II* 457.

Johan III:s "röda bok", den så omstridda av Petrus Fecht redigerade liturgin.

4. ANDERS TORSTENSSON. 1578—1582.

Tidemannsson efterträdde av sin mästervän Anders Torstensson, om vilken man vet, att hans lön år 1581 var 10 daler. Hans namn förekommer för första gången i slutskriften till:

89. *Benedictus Olai*. Een Nyttigh Läkere Book. 1578. 4°. *Sv B II* 486.

Benedictus Olai var Erik XIV:s livmedikus, och boken är en kompilation efter huvudsakligen tyska källor.

5. ANDREAS GUTTERWITZ. 1583—1610.

I slutet av år 1582 kallades Andreas Gutterwitz av Johan III till Stockholm för att förestå det kungl. boktryckeriet. Han var från Rostock, där han från år 1571 innehade ett tryckeri tillsammans med Hans Stockelmann. De tryckte flera svenska böcker (se bl. a. nr 124). 1574 flyttade de båda kompanjonerna till Köpenhamn, där Stockelmann blev universitetsboktryckare men avled redan 1575, varefter Gutterwitz ensam fortsatte rörelsen till 1583. I Stockholm verkade han till sin död 1610.

90. Handbok. 1586. 4°. *Sv B III* 36.

91. M. Luther o. J. Mathesius. Spörsmaal och Swaar stelte för them, som vilia gåå til Schrifft. 1587. 8°. *Sv B III* 55.

Övers. av Petrus Johannis Gothus. Det grotteska ramlistgarnityret användes här för första gången och de i trä skurna ramlisterna efterbildade metallsnitt i s. k. manière criblée: figurer och ornament i vitt på svartprickad botten.

92. Henricus Bünting. *Itinerarium sacrae scripturae*. 1588. 2°. *Sv B III* 67.

Övers. av Laurentius Johannis Laelius. Första i Sverige tryckta bok med kartor skurna i trä. Ortnamnen äro emellertid utförda i typtryck.

93. Georgius Olai. *Calendarium duplex*. 1588. 4°. *Sv B III* 70.

Det vidlyftigaste astronomiska arbetet på svenska under 1500-talet. Med C. G. Warmholtz' exlibris — Bibliotheca Warmholtziana — en gåva av den namnkunnige numismatikern C. R. Berch, som låtit gravera och trycka det i endast 100 ex.

94. Martin Luther. Om man må fly för Dödhen eller Pestilenzien. 1588. 8°. *Sv B III* 72.

Övers. av Petrus Benedicti, kyrkoherde i Weckholm. En dansk uppl. trycktes i Malmö 1534.

95. Simon Berchelt. Om Pestilenzien. 1589. 8°. *Sv B III* 90.

96. Jacobus Gislonis. *Chronologia*. 1592. 4°. *Sv B III* 133.

En samling synkronistiska tabeller med parallella uppgifter ur biblisk, grekisk och nordisk historia.

97. *Confessio fidei*. Thet är: Then Christeliga Troos Bekännelse. 1593—94. 4°. *Sv B III* 169.

Uppsala mötes beslut 1593.

98. Andreas Musculus. *Catechismus*. — Sauonarola. *Bibliens gyllene Grep*. — Bernardus. *Sermon Om: Iesu Christi Leffuerne och Pijna*. 1595. 8°. *Sv B III* 200.

99. Simon Musaeus. *Catechismus*. 1596. 8°. *Sv B III* 223.

100. Daniel Theodori Hiortvipa. *Hexametron gratulatorium*. 1597. 4°. *Sv B III* 250.

Daniel Tordsson Hiort adlades av hertig Karl under namnet Hiortvipa. Han är hjälten i Wecksells skådespel Daniel Hjort.

UNDER 1400- OCH 1500-TALEN I UT- LANDET TRYCKTA SVENSKA BÖCKER

101. Birgitta. Openbaringe. [Lübeck: Lucas Brandis, c. 1478.] 2°. *Sv B I 1*.

Sex endast på ena sidan tryckta blad med de två kända träsnitten. Av denna ofullbordade upplaga på plattyska äro 22 anopistografiska blad kända. K. B. och Uppsala U. B. ha vardera 16 blad.

102. — —. Onus mundi. Rom: Eucharius Silber, 1. 10. 1485. 4°. *Sv B I 46*.

103. Missale Aboense. Lübeck: Bartholomaeus Ghotan, 1488. 2°. *Sv B I 87*.

Fragment på pergament av den första för Finland tryckta boken. Finland fick eget tryckeri först år 1642.

104. Birgitta. Revelationes. Lübeck: Bartholomaeus Ghotan. 1492. 2°. *Sv B I 117*.

Samtida Lübeckband av pressat brunt läder. Uppl. 800 ex. på papper och 16 på pergament. Tryckningen övervakades av Vadstenamunkarna Petrus Ingemari och Gerardus. Av dessa var den förre korrekturläsare. Gerardus anses hava utfört de 15 stora träsnitten.

105. Graduale Svecicum. [Lübeck: Stephan Arndes, c. 1493]. 2°. *Sv B I 186*.

Ett pergamentblad av detta ståtliga graduale, som anses tryckt för Västerås stift. Något ex. har icke bevarats till vår tid. För K. B. har ett ex. på perg. rekonstruerats på samma sätt som Missale Upsalense. Dock saknas ännu några blad.

106. Breviarium Lincopense. Nürnberg: Georg Stuchs, 16. 4. 1493. 8°. *Sv B I 128*.

Något fullständigt ex. finnes icke av detta det första för ett svenskt stift tryckta breviariet.

107. Birgitta. Quindecim orationes. [Rom: Eucharius Silber, c. 1495]. 12°. *Sv B I 46*.

108. — —. Revelationes. Nürnberg: Anton Koberger, 21. 9. 1500. 2°. *Sv B I 178*.

Detta ex. har tillhört den berömde tyske bildhuggaren Veit Stosz († 1533), som däri utfört tuschteckningar och marginal-noter.

109. Breviarium Arosiense. Basel: Jakob Wolff von Pforzheim, 3. 2. 1513. 4°. *Sv B I 221*.

110. Missale Upsalense. Basel: Jakob Wolff von Pforzheim, 23. 2. 1513. 2°. *Sv B I 226*.

111. Birgitta. Revelationes. Nürnberg: Friedrich Peypus, för Joh. Koberger, 15. 11. 1517. 2°. *Sv B I 257*.

112. Manuale Aboense. [Halberstadt: Laurentius Stuchs], 1522. 4°. *Sv B I 274*.

113. Birgitta. Prophetie merueilleuse. U. o. tr. o. å. [c. 1530]. 8°.

114. Olavus Petri. Een liten Postilla. Lübeck: Jürgen Richolff, 1537. 4°. *Sv B II 53*.

Den första bok, som tryckts på svenska i utlandet, rikt illustr. med 23 träsnitt. Den kan sägas vara det mästarteprover, som förskaffade Richolff uppdraget att trycka den svenska bibeln 1540—41.

115. Olaus Magnus. Opera breve. Venedig: Giovanni Thomaso, 1539. 4°. *Sv B II 73*.

Beskrivning till den samma år tryckta "Carta marina". (Se nedan.)

116. Johannes Magnus. Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus. Rom: Johannes Maria de Viottis, 1554. 2°. *Sv B II 210*.

Utg. av Olaus Magnus. Arbetet ded. till påven Julius III.

117. Johannes Magnus. Gothorum Sveonumque Historia. Ibid. 1554. 2°. *Sv B II 214.*

Samma arbete med annan titel och annan ded. till Gustav I:s söner.

118. Olaus Magnus. Historia de gentibus septentrionalibus. Ibid. 1555. 2°. *Sv B II 221.*

Egentligen en större kommentar till författarens år 1539 i Venedig tryckta "Carta marina".

119. — —. Memoriale effigiatum librorum prophetiarum b. Birgittae. Rom: Duodecimus o. Antonius socii, 22. 8. 1556. 2°. *Sv B II 229.*

120. Johannes Magnus. Historia metropolitanae ecclesiae Upsalensis. Rom: Franciscus Mediolanensis de Ferrariis, 20. 2. 1557. 2°. *Sv B II 234.*

121. Olaus Magnus. Historia de gentibus septentrionalibus. Epitome. Antwerpen: Christopher Plantin, 1558. 8°. *Sv B II 250.*

Detta sammandrag av Cornelius Scribonius är illustr. med 135, av gravören Arnold Nicolaï förminskade kopior på träsnitten i orig.-uppl. Scribonius var en vän och beskyddare av Christopher Plantin, och detta är ett av hans första tryck.

122. Johannes Magnus. Historia metropolitanae ecclesiae Upsalensis. Rom: Vincentius Luchini, in aedibus d. Brigidae, 1560. 2°. *Sv B II 269.*

Uppl. av år 1557 något förändrad.

123. Olaus Magnus. Histoire des pays septentrionaux. Epitome. Anvers: Christophe Plantin, 1560. 8°. *Sv B II 271.*

Fransk övers. av Scribonius' epitome. Samma träsnitt av Arnold Nicolaï som i 1558 års uppl.

124. Johannes Avenarius. Gudheligga Bööner och Tacksäyelser. Rostock: Johann Stockelmann o. Andreas Gutterwitz, 1572. 8°. *Sv B II 418.*

Övers. av Petrus Johannis Gothus.

125. Olaus Magnus. Carta marina. Rom: Antonius Lafreri, 1572. 2°. *Sv B II 421.*

Två bl. kopparstick, på papper, tills. 533×805 mm. Detta är en till ungefär hälften förminskad kopia av den märkliga orig.-kartan av år 1539. Denna bestod av 9 bl. träsnitt på papper, tills. c. 122×165 cm. och ger för första gången en tillnärmelsevis riktig geografisk bild av den skandinaviska halvön. Namnet anger att det är en sjökarta eller kompasskarta, men i själva verket är det en landkarta. Av orig.-kartan är endast ett ex. känt, det i Bayer. Staatsbibl. i München.

126. Theodoricus Petri Rwth. Piae Cantiones. Greifswald: Augustin Ferber, 1582. 8°. *Sv B II 514.*

Vår första inhemska skolsångbok.

127. Historia piissimi ac sanctissimi martyris Joannis Hvssi. Ibid. 1586. 8°. *Sv B III 48.*

Utg. av Georgius Olai.

128. Laurentius Petri Nericius. Dialogus om then förvandling som medh Messone skedde. Wittenberg: Clement Schleich, 1587. 8°. *Sv B III 65.*

Utg. av Abrahamus Andreae Angermannus. Första exemplet i vårt land på en dialogisk stridsskrift.

129. Ericus Sparre o. Ericus Brahe. Oratio ad comitia Varsoviensia 29 Iunij 1587. U. o. tr. o. å. 4°. *Sv. B III 66.*

Valtal hållet i Warschau av riksrådet Erik Sparre (f. 1550, avrättad i Linköping 1600) vid dennes och Erik Brahes ambassad för att genomdriva Sigismunds val till konung av Polen.

130. Bönbok. Rostock: Stephan Möllmann, förl. av Laurentz Albrecht, 1590. 8°. *Sv B III 105.*

Omtryck av den bönbok som utkom 1552 o. 1553. I denna uppl. är träsnittens antal ökat till 87, varav dock flera äro upprepningar, samt vackert kolorerade av samtida hand.

131. Martinus Olai Helsingus. En nyttig och kristlig bönbok. [Lübeck: Asverus Kröger, förl. av Laurentz Albrecht, c. 1590]. 12°. *Sv B III 109.*

Av denna uppl. finnes utom detta def. ex. ytterligare två def. ex. i K. B. och Uppsala U. B.

132. Pseudo-Bernhardus. Om hushållning. Rostock: Stephan Möllmann, 1592. 8°. *Sv B III 137.*

Utom detta ex. ett def. i Helsingfors' U. B. och ett i Uppsala U. B.

133. Psaltaren. Rostock: Stephan Möllmann, 1599. 8°. *Sv B III 309.*

Utg. av Petrus Johannis Gothus.

På pärmarna delar av det gamla pergamentbandet med svenska riksvapnet i guldpressning. Boken även märklig för dess gamla namnteckningar. Se A. Sjögren i Svensk Exlibristidskrift 1913 och Svenska kungl. och furstliga bokägaremärken 1915.

UNDER 1400- OCH 1500-TALEN I DAN- MARK OCH UTLANDET TRYCKTA DANSKA BÖCKER

134. Caoursin. De obsidione et bello Rhodiano. Odense: Johann Snell, 1482. 4°. *N 39.*

Facsimile-uppl. av den äldsta daterade danska boken. Johann Snell hade inkallats till Danmark av biskop Karl Rönnow i Odense för att trycka ett breviarium för dennes stift. Detta — Breviarium Ottoniense — är Danmarks äldsta tryckta bok.

135. Missale Ottoniense. Fragment. Pergament. Lübeck: [Lucas Brandis] 1483. 2°. *N 183.*

Det första för ett danskt stift tryckta missalet. Endast enstaka blad bevarade. I K. B. i Kbh. finnes 7 blad + fragment av 7 blad; i K. B. i Sthlm 28 blad + fragment av 5 blad. Allt tryckt på pergament.

136. Kanutus, Episcopus Viburgensis. Expositiones circa leges Jutiae. Ribe: Matthaeus Brandis, 1504. 4°. *N 110.*

Biskop Knuds — Knud Mikkelsen — kommentar på latin och danska till den "Jydske Lov".

137. [Sjaellands Lov]. Hær begynnes then zelands low paa ræt dansk. Kbh.: Gotfred af Ghemen, 24. 3. 1505. 4°. *N 133.*

Holländaren Gotfred af Ghemen slog sig ned i Köpenhamn omkr. 1489 och verkade där till sin död 1510. Han är den förste som har tryckt böcker på danska och kan räknas som Danmarks förste verkliga boktryckare.

138. [Skaanske Lov]. Hær begynnes skonskæ logh paa ræth danskæ. Kbh.: Gotfred af Ghemen, 5. 12. 1505. 4°.

Rubricerat exemplar liksom föregående.

139. Saxo Grammaticus. Historia Danica. Paris: Josse Badius Ascensius, 15. 3. 1514. 2°. N 240.

Utg. av Christiern Pedersen på uppmaning av biskop Lage Urne. Ex. med "Venundantur".

140. [Chr. Pedersen]. Epistler og Evangelier, som læses alle Søndage. [Jærtegnspostil]. Leipzig: Melchior Lotter, 1518. 2°. N 209.

Troligen utg. av Henrik Smith.

141. Missale Nidrosiense. Kbh.: Poul Raeff, 25. 5. 1519. 2°. N 182.

Poul Raeff är den förste infödde danske boktryckaren. Han var en lärd man och blev 1508 vald till rektor vid Köpenhamns universitet. Då Matthaeus Brandis tryckeri år 1512 — troligen till följd av dödsfall — upphörde, förvärvades det av Poul Raeff. Det ståtligaste verk, som utkom från denna officin, var det här ovan förtecknade missalet. Det trycktes för Trondhjems stift på uppdrag av ärkebiskop Erik Valkendorf. Missalet är bundet i brunt pressat kalvskinn av Johann Boppenhausen (1666—1740) samt är å ryggen prytt med Christian VI:s (1730—1740) krönte monogram och Danmarks vapen. Efter den skotske antikvarien David Laings (1793—1878) död såldes ex. 1879 å auktion i London för £132.0.0. Det har sedan varit inlemmat i hertigens av Parma. Charles-Louis de Bourbon, berömda liturgiska bibliotek.

142. Thette ere thz Noye testamenth paa danske. Lybs (Leipzig): Melchior Lotter, 22. 8. 1524. 8°. N 270.

"Christian II:s nye Testamente". Största andelen i övers. hade utom Chr. Vinter förre borgmästaren i Malmö Hans Mikkelsen, kung Christians mest betrodde man och Sigbrits förtrogne vän.

143. Davids Psalmer. Rostock: Michaelisbröderna, 5. 9. 1528. 4°. N 52.

Övers. av dåvarande lektorn vid Köpenhamns universitet Frands Vormorsen. Denne var född 1491 i Amsterdam, kom som barn till Danmark, blev karmelitermunk i Helsingör och kallades 1529 till präst i Malmö. 1537 blev han den förste evangeliske biskopen i Lund. Han dog 1551.

144. Christiern Pedersen. Om Urte Uand. Till Ath Lege alle honde Sotter oc Siugdomme. Malmö: [Johan Hoochstraten], 15. 3. 1534. 4°. N 211.

Christiern Pedersen hade av konung Frederik I erhållit tillstånd "at han maa bo udi Malmö og nære og bjærge sig aff Prenteri". Det "prenteri", som han här år 1532 inrättade, fick till föreståndare en holländare Johan Hoochstraten. Detta tryckeri var det första i Danmark som använde kursiven.

145. Saxo Grammaticus. Historia Danica. Basel: Johann Bebel, 1534. 2°. N 241.

146. Ordinatio ecclesiastica Daniae et Norvegiae. Kbh.: Hans Vingaard, 13. 12. 1537. 8°. N 196.

Den första evangelisk-lutherska kyrkoordningen för Danmark.

147. Biblia paa Danske. Kbh.: Ludwig Dietz, 1550. 2°. N 15.

"Christian III:s bibel". Övers. av Christiern Pedersen. Uppl. var 3000 ex. och priset för ett bundet ex. var 5 daler (omkr. 80 kr.). Bibeln är en trogen kopia av Dietz' Lübecker-bibel, tryckt med samma typer och smyckad med samma träsnitt, tecknade av Erhard Altdorfer.

148. [Reynke de Vos]. En Raeffue Bog. Lübeck: Jörgen Richolff, 1555. 4°. N 1406.

Övers. och delvis lokaliserad till Skåne av Malmöbon Herman Weigere, som i företalet till Christian III säger: "Nw er dog icke vel mueligt at eders naade kunde stedse och idelige læse i den hellige scrifft Men haffue understundet behoff at forlyste eders K. M. sind och forstand vdi Historier och andre houiske verdslige Bøger som icke Ere mod Gud."

149. Henrik Smith. En Bog om Pestelentzis Aarsage. Kbh.: [Hans Vingaard], 1557. 4°. N 1505.

Henrik Smith var broder till Herman Weigere.

150. — —. En skøn Nyttelig Lægebog. Kbh.: Hans Vingaard, 1557. 4°. N 1507.

151. Henrik Smith. Tredie Vrtegaard. Kbh.: Hans Vingaard, 1557. 4°. N 1511.
Som den första "Urtegaarden" räknade Smith sitt år 1520 utgivna arbete "Hortulus synonymorum".
152. — —. Fierde Vrtegaard. Kbh.: [Hans Vingaard], 1557. 4°. N 1512.
153. — —. Libellus vocum Latinarum cvm interpretatione Danica. Kbh.: Hans Zimmermann, Maj 1563. 8°. N 1506.
154. Niels Hemmingsen. Om Ecteskab. Kbh.: Mads Vingaard, 1572. 8°. N 856.
155. Niels Jespersen. Gradual. En Almindelig Sangbog. Kbh.: Lorentz Benedicht, 1573. 2°. N 981.
Lorentz Benedicht var en av Danmarks mest framstående boktryckare och under de 40 år — 1561—1601 — han verkade i Köpenhamn, ha mer än 270 tryckalster lämnat hans press. Bl. a. ett passional och detta graduale, båda tryckta 1573. Dessa räknas till de vackraste böcker, som någonsin tryckts i Danmark. Benedicht införde 1563 frakturstilen som brödstil och var den förste som använde typografiskt notmaterial.
156. Fortunatus Bog. En subtilig Historie om Fortunatus Pung oc hans Ynske Hat. Kbh.: Mads Vingaard, 1575. 8°. N 625.
Endast ark C med ett träsnitt. Denna populära folkbok finnes endast fragmentariskt — titelbladet och 16 andra blad — i K. B. i Kbh.
157. Saxo Grammaticus. Den Danske Krønike. Kbh.: Hans Stockelmann & Andr. Gutterwitz, 1575. 2°. N 1451.
Övers. av And. Sørensen Vedel. Ur Adam Horns bibl.
158. — —. Historia Danica. Frankfurt a. M.: Andr. Wechel, 1576. 2°. N 1450.
Ur franske boksamlaren Jacques-Auguste de Thou's (1553—1617) bibl. — Dennes vapen å pärmarna o. monogram å ryggen.

159. Otto Fabricius. Daniados. Slesvig: Nicolaus Wegener, 1581. 4°. N 595.
160. Biblia paa Dansk. Kbh.: Mads Vingaard, 1589. 2° N 405.
"Frederik II:s Bibel".
161. Morten Pedersen. Biscops Absalons Oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme. Kbh.: Lorentz Benedicht, 1589. 4°. N 1317.
Vapenträsnitten av Lorentz Benedicht.
162. Mogens Madsen. En Predicken [ved] Fru Pernille Gyøes Begræffelse i Gennerup Kircke i Skaane den 5. 10. 1589. Kbh.: Mads Vingaard, 1590. 8°. N 1124
Mogens Madsen — lat. Magnus Matthiae — var född 28/9 1527 i Helsingborg som son till borgmästaren Mads Pedersen. Efter skolgång i Helsingborg, Landskrona och Köpenhamn blev han 1546 rektor i Landskrona o. hospitalspredikant där, 1550 sognepräst i Oltarp i Skåne och reste 1552 utomlands med adelsmannen Otte Pors. Studier bedrevs i Köln o. Wittenberg. Efter sin återkomst 1556 blev han medhjälpare åt sogneprästen Hans Spandemager i Lund samt 1557 sognepräst i Broby o. Löddeköpinge vid Lund o. s. å. hovpräst hos prins Frederik — senare Frederik II —, som residerade å Malmö slott som ståthållare. 1561 utsågs han till rektor vid Lunds domskola och belönades med ett kanonikat. Efter avlagd magistergrad blev han 1563 lektor i teologi vid domkyrkan, 1571 tillika prost och slutligen 1589 biskop i Lund. Han dog 6/3 1611. Författade bl. a. texten till avbildningar av skånska städer i Brauns och Hogenbergs stora kopparstickswerk Theatrum urbium.
163. Leonhard Thurneiser. Prognosticon paa 1591. Kbh.: Lorentz Benedicht, 1591. 16°.
Åtta blad, sign. A⁸. Okänt tryck, se NTBB 1942, s. 80—88
164. Tycho Brahe. Epistolarum astronomicarum libri. Uraniborg 1596. 4°. N 430.
Samtida brunt ldrbd med romerska kejsarvapnet å frampärmen och det Hessenska lejonet å bakre.

Tycho Brahe hade på Uranienborg både boktryckare, bokbindare och egen pappersmølla. Då han dessutom i sin tjänst hade konstnärer o. träsnidare, var han fullständigt oberoende vid framställningen av sina böcker. Tryckeriet började 1584 och upphörde 1597, då han för alltid lämnade Danmark.

165. Arild Huitfeldt. Beskriffuelse Om Hues sig haffuer tildragit vnder Kong Christiern den Anden. Kbh.: Mads Vingaard, 1596. 4°. N 959.

Dedikationsex. "1596. Min kiere Mod[er] broder[er]ssøn | Welbyrdig borre trolle | denne bog till en Ihu | komellsse aff | Arrilld | Huitfeldt | M[anu] p[ro]pria].

På titelbladet har Nils Trolle skrivit: Impia dum Terbis, Danorum minxit in herbis, Prospera Germanis, sors fuit aspera Danis. I övers.: Då den gudlösa Terbis [palindrom med omkastade bokstäver för Sibret — Sigbrit —] gjorde i sängen — mingere in herbis = "pisse i tør rug" d. v. s. i sänghalmen — hos danskarna, var ödet gynnsamt för tyskarna och vidrigt för danskarna.

166. En Historiske Beskriffuelse Om en Erchebiscop wdi Lund som hede Herr Jens Grand. Kbh.: Mads Vingaard, 1599. 4°. N 403.

Utg. av Arild Huitfeldt. Jens Grand blev 1289 ärkebiskop i Lund. Han kom i strid med Erik Menved, som lät fängsla och sätta honom i hårt fängelse på Søborg 1294. Samma år lyckades han rymma och flydde till Rom. Han dog i Avignon 1327 och efterlämnade ett av de största från Nordens medeltid kända bibl.

ISLAND.

Den siste kat. biskopen på Island Jón Arason i Hólar inkallade omkr. 1530 en i latin o. boktryckeri kunnig svensk präst Jón Matthiasson "barnfreddur i Sviaríke" o. därför kallad Jón Svenske. Från hans press i Hólar utkom 1534 Breviarium Holense, den första på Island tryckta boken. Av denna har till vår tid endast två blad bevarats — i K. B. i Stockholm. Den första boken på isländska är NT, tryckt av Hans Barth i Roskilde 1540. Jón Svenske dog 1567 och efterträddes som boktryckare av sin son Jón Jonsson.

167. Biblia. Hólar: Jón Jonsson, 6. 6. 1584. 2°.

BOKBAND

I kapten Thore Virgins samling av bokband kan man steg för steg följa bokbandets konstnärliga utveckling i Europas ledande länder under nyare tid.

Medeltidens böcker äro prov på ett förnämligt konsthantverk, präntade och illuminerade i de stora bokverkstäderna av tidens främsta konstnärer samt bundna i praktband med elfenbensreliefer, emaljer eller guldsmedsarbete. Dessa medeltidens bokband förvaras nu i allmänhet i kyrkliga skattkammrar eller i enstaka offentliga bibliotek, men ha sällan kommit ut i bokmarknaden. — Under medeltidens senare del blev emellertid boken ej längre samma sällsynta dyrbarhet som tidigare. Avskrift av böcker bedrevs rent affärs-mässigt och i stor skala. Banden blevo då även enklare och som material kom nu läder eller sammet till användning.

Ett slags bokband, som var tämligen populärt under 1400-talet, var den s. k. bokpåsen, tillverkad så att skinnet eller tyget, med vilken träpärmarna var klädd, icke inviktes i bokens underkant utan fortsatte, bildande en påse, som nedtill var hopknuten. Med en hake fästes så bokpåsen vid gördeln eller hölls den i handen. Dylika bokband höra till sällsyntheterna. I Virginska samlingen utställes emellertid en från 1515 (nr 339).

De äldsta senmedeltida bokbanden voro ornerade i en teknik, som kallas lädersnitt. Arbetssättet var följande: på bokbandslädret, som fuktats för att lättare kunna bearbetas, tecknas mönstret, vars konturer sedan med kniv inskäras och utvidgas. Vissa partier kunna fördjupas eller givas relief genom drivning. Även lädersnittsbänd av medeltida ursprung äro sällsynta. Ett band från Österrike omkr. 1610 visar här tekniken (nr 340).

Lädersnittsbänden krävde emellertid en stor konstnärlig förmåga och yrkesskicklighet, varför den aldrig vann den praktiska betydelse som en annan teknik fick, nämligen pressningen med stämplor. Med heta stämplor, i vilka mönstret ingraverats fördjupat, pressades en dekor i det

fuktiga lädret, så att mönstret framträdde upphöjt. Denna teknik förekom i England redan under 1100-talet, men nådde först sin stora utveckling efter boktryckarkonstens uppfinning och sedan vissa förbättringar gjorts i fråga om tekniken för bokbandets dekorer, först i Nederländerna genom bruket av de stora stämplarna, som fyllde hela pärmens yta genom ett enda tryck av en stämpel i pärmens storlek, en s. k. plaque (t. ex. nr 235), sedan i Tyskland genom införandet av rullstämplar — hjul med graverad dekor, som genom att föras över det fuktiga lädret tryckte bårder med upprepningsmönster. Flera sådana band med olika ursprung finnas bland de utställda bokbanden. Denna utsmyckning hade sin blomstring under reformationstiden i Tyskland, men levde länge kvar, så att dylika band tillverkats ända in på 1700-talet.

Renässansen, som betydde en konstnärlig högkonjunktur för hela Europa men framför allt för Italien, kom även för bokbandsdekoren att få en revolutionerande utveckling genom införandet av guldtrycket. Orienten hade länge varit känd för sina utomordentliga läderarbeten och särskilt ha dess bokband varit sällsamt skickliga prov på läderbearbetningens konst. Venedig med sin allomfattande handel i östra Medelhavet hade därigenom upprättat intima förbindelser med det orientaliska konsthantverket och kom därför också helt naturligt att bli förbindelseledet mellan orientens bokkonst och den nya bokbandsdekor, som nu växte fram i Venedig. Den ledande på området boktryckaren Aldus Manutius (d. 1515) tryckte förnäma klassikerupplagor och band dem i förlagsband med guldtryckt ornamentall dekor, som erinrade om orientaliska bokband (nr 287).

Tidens allmänna intresse för boken och dess konstnärliga utstyrsel skapade helt naturligt en rad boksamlare, som skapade bibliotek med band, uteslutande gjorda för sin ägare. Till dessa hörde Thomas Maioli, Demetrio Canevari och Jean Grolier. Den förstnämndes bibliotek är till mycket ringa del bevarat, den andres känner man mycket litet till. Band, som tillskrivits honom äro emellertid äldre, men ha i litteraturen gått under beteckningen Canevariband (nr 296). Man brukar nu tillskriva dessa band Pier Luigi

Farneses (d. 1547) bibliotek. De ha en mittdekoration, som efterbildar en klassisk kamé, varför banden i denna art bruka sammanföras under den gemensamma rubriken kaméband, av vilka ytterligare ett finns utställt (nr 293).

Tidens förnämste boksamlare var emellertid Jean Grolier, vicomte d'Aguisy. Han tillbragte stor del av sitt liv i Italien, dels som tjänsteman, dels som sändebud vid Vatikanen. 1537 hemkallades han emellertid och blev till sist general-skattmästare. Rik och kultiverad var Grolier mecenat och samlare i stor stil, och hans bibliotek måste ha varit av en mycket hög kvalitet — icke minst ifråga om bokbanden. En stor litteratur finnes rörande Groliers bibliotek, där världens främsta forskare på det konsthantverkliga området bidragit med värdefulla utredande avhandlingar, som visa ursprunget till de bokband, i vilka böckerna blivit bundna. De äldsta äro från tiden för Groliers samarbete med Aldus och präglas av dennes stil. Mot slutet av sin vistelse i Italien lät Grolier även andra italienska bokbindare arbeta för sig. Den största gruppen band härstamma emellertid från Frankrike och äro utförda efter hans hemkomst. Det band, som här utställes, är säkerligen utfört i Paris (nr 255).

Man känner emellertid till även ett stort antal mindre boksamlare, som band sina böcker i vackra band, bland dem en tysk student i Bologna, Nicolaus von Ebeleben (nr 295). Även påvarna ha i stor utsträckning anlitat Roms främsta bokbindare för att smycka sina bibliotek. Här finnes en rad dylika band utställda (nr 297 m. fl.). — I Frankrike gingo kungarna i spetsen som bibliofiler (nr 256), följda av en rad betydande män, t. ex. Jean Faulcard (nr 258), Jacques Auguste de Thou (nr 259—261).

I Frankrike utbildas en stil för bokbandsutsmyckning som kallas »fanfare» med ett tunt bandverk, utfyllt av lätta spiralrankor, lagerkvistar, knoppar m. m. (nr 274). Denna stil utvecklades sedan utanför Frankrike och blev mönstret för mästestycken i olika länder bl. a. Sverige och Danmark (nr 229), men nådde aldrig utanför Frankrikes gränser samma måttfullhet och elegans.

Under 1600-talet blir Frankrike ännu en gång förnyare av bokbandsdekoren genom den nya stil, som skapades och

uppkallades efter Le Gascon. Orneringen utgöres av ett regelbundet flätverk av band, som bilda fyrpassformade och andra figurer, vilka utfyllas av rika filigranliknande mönster av punkterade linjer. Ett enklare band i denna art visar nr 263. De kungliga banden äro antingen släta med vapnet som mittstämpel eller fyllda med liljor, i likhet med det band för Ludvig XIII av Macé Ruelle, som utställas (nr 262). Förutom de kungliga voro även tidens främsta personligheter ivriga boksamlare, vilkas bibliotek senare splittrats och nu finnas i olika samlingar, t. ex. Colbert (nr 267), Mme de Montespan, Ludvig XIV:s mätress, (nr 269) m. fl.

Under fransk påverkan utbildar sig under 1600-talets senare hälft i England en speciell bokbandsstil, som går under namn av Jacob II:s hovbokbindare Samuel Mearne. Här utställas ett band i hans art, utfört av en i England verksam svensk bokbindare vid namn Gabriel Kunholt 1679. Ytan är uppdelad i bredvid varandra liggande upplösta fyrpassformade fält, sammansatta av halvmånformade stämplat med inrullade ändar. Fälten äro fyllda av fint tecknade, stiliserade blom- och bladornament (nr 243 o. 244).

I Italien utmärkas bokbanden av en viss braskande rikedom med solfjädersornament i en viss överdriven Le Gascon-stil. Flera av de utställda påvebanden samt band för drottning Kristina, utförda i Rom, äro typiska exempel härpå.

Med 1700-talet lämnar bokbandskonsten sin helt självständiga utformning av dekoren och följer alltmera de allmänna stilströmningarna, liksom också rokokons och Louis XVI-stilens ornamentik apteras för bokbindarnas stämplat. Rokokons bokband ha ett rikt spetsmönster böljande runt pärmarnas ytterkanter, medan det senare 1700-talet låter den klassiska ornamentiken strängt inrama pärmarna. Frankrike ger här impulserna genom en rad synnerligen framstående bokbindare, men i England utvecklas en självständig stil med ett slags gavelliknande ornament, den s. k. »cottage-stilen» (nr 247—248). Den mest betydande av samtidens bokbindare var emellertid engelsmannen Roger Payne, som med den yttersta omsorg behandlade själva materialet,

lädret, på vars färgning och beredning ett stort arbete nedlades. Utsmyckningen däremot är synnerligen enkel: tunna linjer med små rosetter i hörnen samt diskret anbragta bladornament. Denne framstående konsthantverkare är måttfull, sträng och engelskt korrekt i sin konst. Tre band av Payne äro utställda (nr 250—252) och ett i hans art (nr 253).

Av svenska bokband eller bokband med svensk anknytning är det äldsta ett med konung Sigismunds pärmstämpel (nr 168), därefter följer ett med Gustav II Adolfs (nr 169). Efter trettioåriga kriget börjar det i vårt land uppstå biblioteker, som samlade förnäma bibliotek med vackra band. Den främsta av dessa var helt naturligt drottning Kristina, även om de förnämsta böckerna tillkommo efter hennes överflyttande till Italien. Det är en utsökt samling bokband, som tillhört drottningen, vilka äro införlivade med den Virginska samlingen och utställda (nr 170—178). Till boksamlarna höra också Johan Skytte jr (nr 195) och framför allt samtidens stora kulturpersonlighet och mecenat Magnus Gabriel De la Gardie (nr 197—201) samt hans hustru furstinnan Marie Euphrosyne (nr 202).

Sverige följer den allmänna stilutvecklingen i utlandet, under 1500- och 1600-talen i Tyskland, senare i Frankrike. Det är först under Gustav III:s tid, som en mera nationell utformning ger sig tillkänna på det svenska bokbandet, så att man inom detta förnämliga konsthantverk, liksom inom andra grenar, kan tala om en verkligt svensk gustaviansk stil. På utställningen visas band ur flertalet svenska regenters bibliotek: de båda sista Karlarna av pfalzisk ätt (nr 179—180), Gustav III (nr 184—185), den förste Bernadotten (nr 187).

Under seklernas lopp har emellertid icke enbart läder kommit till användning vid bokpärmarnas utsmyckning. Under tidig medeltid såg man på de kyrkliga handskrifternas frampärmar rikt skulpterade elfenbensreliefer, emalj- eller guldsmedsarbete. Även i senare tid har silver i stor utsträckning kommit till användning, framför allt under barocktiden (nr 237). I England förekom broderade bokband av stor skönhet under 1600-talet med broderier i kors-

söm eller petits points. Senare har detta spritt sig även till andra länder och då ha alla slags broderitekniker kommit till användning. Flera vackra exempel härpå förekomma på utställningen.

Kapten Thore Virgins samling av bokband ger som sagt ett klart tvärsnitt av bokbandskonstens utveckling genom tiderna, man kan följa dess olika faser i olika länder och under olika epoker. Han har gått till sin samlargärning med en originell syn på sin uppgift, i det att han icke endast förvärvat de vanliga och kända mönstren, utan specialiserat sig på enstaka detaljer och sökt finna enskilda intressanta band, som gå utanför de vanliga bokbandssamlarnas intresse. Han har sålunda specialiserat sig på bl. a. drottning Kristina, på Magnus Gabriel De la Gardie, på England och framför allt Roger Payne, men har dessutom lyckats införliva med sin samling ett band som det av den svensk-engelske bokbindaren Gabriel Kunholt. Han har också en sådan sällsynthet som ett Grolier-band, av vilka icke många förekomma i vårt land. Samlingen är som helhet av stort intresse både ur bokbandshistorisk och ur ren kvalitets-synpunkt.

Ernst Fischer

SVERIGE.

168. de Bry. *Indiae orientalis pars*. Frankfurt. 2°. Pgt.
Med konung Sigismunds (1566—1632) svensk-polska vapen å båda pärmarna.
169. O. Coccius. *Troos Wissheet*. Sthlm 1617. 4°. Svart mar. g. s.
Ded.-ex. till Gustav II Adolf (1594—1632) med svenska riksvapnet på pärmarna.
- 170—178. *Böcker ur drottning Kristinas (1626—89) bibliotek*.
170. Zeiller. *Topographia Bavariae*. Frankfurt a. M. 1644. 2°. Svart karduan g. s.
Stockholmsband med svenska riksvapnet å pärmarna.
171. Olaus Magnus. *Historiae septentr. gentium brevium*. Lugd. Batav.: Wyngaerde, 1645. 12°. Pgt.
Å pärmarna svenska riksvapnet inom lagerkrans, däröver C. R. S. (Christina Regina Sueciæ). Av denna bandtyp endast två ex. kända.
172. Svaresius. *Praenestes antiqua*. Rom 1655. 4°. Svart mar. g. s. Pl. III.
173. Hieronymus Florentinus. *De hominibus dubiis baptizandis, pia prothesis*. Lyon 1674. 4°. Guldpr. röd mar. mosaikinlägg. Pl. III.
Troligen sydfranskt band. "Ett av de allra vackraste banden i Sverige." [Hierta 1916].
174. Toppi. *Bibliotheca Napolitana*. Neapel 1678. 2°. Guldpr. röd mar. g. s. Pl. II.
175. Tomt band. 4°. Röd mar. Pl. III.
Palmkvistliknande vase.

176. Ciampino. De azumorum usu. Rom 1688. 4°. Röd mar. g. s. Pl. III.
Med Tre kronor i krönt sköld.
177. Plautus. Commoedie XX. Lyon 1547. 16°. Citron mar. g. s.
Överst å ryggen: "Ad usum reginae".
178. Scriverius. Respublica Hollandiae. Leiden 1630. 16°. Röd mar. g. s.
Överst å ryggen: Ad us[um] regin[ae].
179. Kyrkohandbok. Sthlm 1693. 8°. Guldpr. brun kalv.
Karl XI:s (1655—1697) namnchiffer.
180. Tom pärm (för diplom). 2°. Guldpr. kalv.
Karl XII:s (1682—1718) namnchiffer.
181. Wolfius. Christianismus Salviani illustratus oder Erläutertes Christenthum. Ratzeburg 1678. 8°. Guldpr. kalv.
Ulrika Eleonoras (1688—1741) krönte namnchiffer.
182. Amusement. Haag 1739. 12°. Kalv.
Lovisa Ulrikas (1720—1782) krönte monogram.
183. Montague. Letters. Rotterdam 1763. 12°. Brun kalv.
Adolf Fredriks (1710—1771) o. Lovisa Ulrikas alliansvapen.
184. Prévost d'Exiles. Histoire de Marguerite d'Anjou. Amst. 1741. 12°. Marm. kalv, röd s.
Bunden för Gustav III (1746—92).
185. Paris en miniature. Paris 1784. 12°. Hlfr.
"Bibliotheket på China."
186. Psalmboken. Sthlm 1797. 12°. Guldpr. röd mar.
Drott. Fredrika Dorothea Wilhelminas (1781—1826) krönte namnchiffer.

187. Fragmenter rörande lagstiftningen. Sthlm 1819. 8° Röd saffian.
Karl XIV Johans (1764—1844) krönte namnchiffer.
188. Bonaventura. Opuscula. Strassburg: M. Flach, 31. 10. 1489. 2°. Pr. brunt läder. H 3465.
Svenskt 1400-talsband.
189. Handbok—Mässan. Sthlm: A. Laurentsson, 1548. 4°. Pr. brun kalv. Sv Bibl II 153 o. 156.
Samt. band, troligen av Paul Knufflock, Stockholm.
190. Laurentius Petri. Then swenska kyrko-ordn. Sthlm 1571. 4°. Pr. brun kalv. Sv B II 393.
191. Huberinus. Om then Christeliga Riddaren. Rostock: S. Möllemann, 1599. 8°. Pr. brun kalv. Sv B III 306.
192. Swerikes Rijkens Landzlagh. Sthlm: Amund Olufsson, 1608. 2°. Pr. brun kalv.
Samlingsband: 2) Uplandz-Laghen (1607), 3) Östgötha-Laghen (1607), 4) Hälsinge-Laghen (1609).
193. Liber cantus. Uppsala: Eskil Mattsson, 1620. Tv. 4°. Pr. brun kalv.
Orig.-band av Hans Thiele, Uppsala.
194. Paracelsus. Bücher und Schriften. Basel 1589. 4°. Pgt.
Oxenstierna-Banériska vapnen och årtalet 1632.
195. Gamla Testamentet på hebreiska. Antwerp.: Chr. Plantin, 1611. 8°. Pgt.
Bunden för Johan Skytte jr († 1636) under dennes studieresa i Holland 1633.
196. Paulinus Gothus. Historia arctoa. Strängnäs 1636. 4°. Pr. brun kalv.
Ovanligt svenskt band, troligen utfört i Växjö.

- 197—201. *Böcker bundna för M. G. De la Gardie* (1622—82).
197. Hieronymus. Opera. Ed. Erasmi Roterod. I—VIII. Basel: Froben, 1516—25. 2°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band av Jacques Morel (o. 1620—1680). "Magnus Gabriel De la Gardie comes de Leckö 1654."
198. Benjamin. Itinerarium. Leyden: Elzevier, 1633. 16°. Guldpr. röd mar. g. s.
199. Tertullianus. Liber de Pallio. Leyden 1656. 8°. Guldpr. brun mar. g. s.
200. Seneca. De providentia. Sthlm 1676. 16°. Guldpr. röd mar. g. s. *NTBB*, 1917, s. 193.
"Ett av de nättaste svenska 1600-talsband, som existerar."
201. Konunga ok Höfdinga styrilse. Sthlm 1669. 2°. Pgt. M. G. De la Gardies krönte monogram.
202. Maria Euphrosyne De la Gardie. Der geistlich-hungrigen Seelen himmelisches Manna. (I—II). Sthlm 1681. 4°. Svart mar. g. s.
Med prinsessans (1625—1687) krönte monogram.
203. Henckel. Somnium Gustavi Adolphi. Sthlm 1640. 8°. Pgt.
Med G. L. Firstenhausers (1611—1694) vapen å pärmarna.
204. Baxter. Die wahre Bekehrung. Cassel 1673. 8°. Svart kalv. g. s.
Maria Elisabeth Stenbocks († 1693) krönte spegemonogram.
205. Otia sacra. Sthlm: H. Keyser, 1691. Hög 12°. Gulpr. brun kalv, cis. g. s.
Snitten med miniatyrmåln. föreställande: Tron, Hoppet och Kärleken.
206. Arndt. Paradijs Lustgård. Ibid. 1685. Smal 8°. Brod. blått sidenband, cis. g. s.

207. Hervarar saga. Ed. O. Verelius. Upps. 1672. 2°. Pgt. Uppsala U. B.:s vackra pärmstämpel från år 1710.
208. Biblia. Sthlm 1706—1715. 4°. Guldpr. röd mar. g. s. av Petter Söderling, Stockholm.
Söderling verkade som mästare 1706—1731.
209. Liscov o. Conradi. Bitter Tåre- och Söt Tröste-Källa. Sthlm 1752. Hög 12°. Guldpr. marm. kalv cis. g. s.
210. Dreszdenische Gesang-Buch. Dresden o. Leipzig 1743. 8°. Guldpr. kalv.
Bandet troligen av Kristoffer Schneider, verksam i Sthlm 1745—1787.
211. Evangelier o. Epistlar. Gbg 1793. 8°. Rödbrun kalv cis. g. s.
Fästmansband med Gustav III:s o. Sofia Magdalenas portr.
212. Psalmboken. Gbg 1803. 8°. Målat pgt. Fästmansband.
213. Flintberg. Lagfarenhetsbibliotek. Sthlm 1796—1807. 4°. Guldpr. kalv g. s.
Med etikett: Bunden af Joh. Berggren (d. 1815) uti Lund.
214. Barailon. Recherches. Paris 1806. 8°. Hfrbd.
Med den berömde "Morianens", Adolph Ludvig Gustaf Fredrik Albrecht Couschi's (Badin, † 1822) pärmstämpel.
215. Kyrko-Handbok. Sthlm 1824. 8°. Guldpr. svart saffian.
Svenskt praktband utfört år 1826 för N. S. L.
216. Psalmboken. Linköp. 1827. 8°. Röd kalv. Fästmansband.

DANMARK.

217. Bønnebog. [Utg. av Peder Tidemand.] Lübeck: Asswerus Krøger, 1568. 8°. Pr. kalv. N 458. Pl. IV.

218. Niels Jespersen. Gradual. Kbh.: L. Benedicht, 1573. 2°. Pr. brun kalv. N. 981.
219. Niels Hemmingsen. Postilla [på danska]. Kbh.: A. Gutterwitz o. H. Stockelmanns Arvinger, 1576. 2°. Pr. brun kalv. N 886. Pl. V.
220. Martin Luther. Den 90 Psalme udl. Kbh.: A. Gutterwitz, 1580. 8°. Guldpr. brun kalv. N 1101.
Samt. band med Frederik II:s (1534—1596) o. drott. Sofies († 1588) vapen å pärmarna.
221. David Lindsay. Dialogus. Kbh.: H. Stockelmann, 1591. 4°. Pr. brun kalv. N 1067
222. Bertel Jespersen. Liffsens Krone. Kbh. 1613. 8°. Guldpr. kalv.
Samtida praktband, sign. M P.
223. Riber. Triumphus justorum. Kbh. 1620. 4°. Guldpr. svart kalv.
"Dödskallegband."
224. Thomas Kinge. Kircke-Psalmebog. 1706. Hög 12°. Grön sammet m. silverbeslag, cis. g. s.
225. Freinshemius. Supplementorum Livianorum decas. Sthlm 1649. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
Å pärmarna danska geheimerådet Frederik Walters (1649—1718) pärmstämpel. B. W. Luxdorph's senare ditsatt.
226. C. von Linné. Västgöta-Resa. Sthlm 1747. 8°. Guldpr. fårsinn.
"Spejlbind fra Holbergs Tid."
227. Santacruz de Dueñas. Florestas Española. [Madrid]. 1657. 8°. Guldpr. fårsinn.
"Spejlbind" med Bolle Willum Luxdorph's (1716—1788) pärmstämpel.

228. Holberg. Dannemarks Riges Historie. I—III. Kbh. 1753—54. 4°. Pr. fårsinn.
"Spejlbind fra Holbergs Tid."
229. Slange. Christian IV:s Historie. Kbh. 1749. 2°. Guldpr. röd mar.
Dansk "Mesterstykke" fr. omkr. 1780. Se dr E. Fischers inledn.
230. Kingo. Kircke-Psalmebog. Kbh. 1794. Hög 12°. Röd mar. g. s.
Hjärtkiaffsband — en dansk typ av fästmansband — dat. 27. okt. 1797.
231. — —. Kircke-Psalmebog. Kbh. 1796. Hög 12°. Svart mar. m. silverbeslag.
232. Allgemeine Gesangbuch. Slesvig 1828. 8°. Röd saffian cis. g. s.
Sönderjydskt band m. glaspärlor o. silverbeslag.
233. Slange. Christian IV:s Historie. Kbh. 1749. 2°. Guldpr. kalv.
"Mesterstykke" efter teckning av arkitekt Winstrup.

ISLAND.

234. Graduale. Hólar 1747. Tv. 8°. Pr. hajskinn m. beslag o. knäppen.

HOLLAND.

235. Aristoteles. Libri ethicorum. Paris 1539. 8°. Pr. brun kalv.
Band med "Spes"-plattan av Jacques Pandelaart.
236. Brand. Michael de Ruyter. Amsterdam 1687. 2°. Pgt.
Målat o. med mosaikinläggningar.

237. Silverband (85×67 mm) fr. omkr. 1700 med de vise männens tillbedjan av Jesusbarnet.
238. Biblia (på holländska). Amsterdam 1797. 8°. Sköldpadd.

ENGLAND.

239. Book of Common Prayer. London 1625. 16°. Brod. sidenband, cis. g. s. P. VI.
"Dos-à-dos"-band — tvillingband.
240. The New Testament. London 1625. 12°. Brod. grönt sidenband.
241. The Bible. London 1633. Hög 12°. Brod. sidenband.
242. Bifield. The Marrow of Oracles of God. London 1633. 12°. Vitt pgt m. inläggningar av röd mar.
Endast fyra engelska mosaikband kända från denna tid.
243. Herbert. The Life and Reign of King Henry VIII. London: Andr. Clarke for S. Mearne, Bookbinder to the King, 1672. 2°. Guldpr. svart mar.
Bunden av den anonyme "the Kings Binder".
244. Book of Common Prayer. London 1678. 4°. Guldpr. röd mar. m. målad korsfästelsebild under g. s.
Snittet målat o. signerat "Gabriel Kunholt 1679", en i England för prins Ruprecht verksam svensk bokbindare. Se dr E. Fischers inledn. o. *NTBB 1939*.
245. Bible. London 1698—99. 16°. Pr. svart mar. m. svart cis. snitt.
Hobson kallar denne bokbindare för "the Sombre Binder".
246. Collection of Statutes. London 1709. 8°. Svart mar. g. s.
Band för Queen Anne (1665—1714).

247. Pseaumes de David. Amsterdam 1729. 12°. Guldpr. blå mar. g. s.
"Cottage"-stil.
248. Wesley. The History of the New Testament. London 1717. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
"Cottage"-stil.
249. Molesworth. An Account of Denmark as it was in the Year 1692. London 1738. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band m. "Frihetens" emblem. Sådana band bortskänktes av den engelske filantropen Thomas Hollis (1720—1774) till enskilda o. institutioner.

250—252. Böcker bundna av Roger Payne († 1797).

250. Bleda. Coronica de los Moros de España. Valencia 1618. 2°. Guldpr. ryssläder, g. s. Pl. VII.
Se inledn. av dr E. Fischer.
251. Owen. Epigrammata. Paris: Didot l'ainé, 1794. 12°. Guldpr. grön mar. g. s.
Med Roger Payne's orig.-räkn. Ur Robert Hoe's samling i New York.
252. Smids. Pictura loquens. Amsterdam 1695. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
253. Flores illustrium poetarum. Paris 1585. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
Bunden i Roger Payne's verkstad av Mrs Wier. Med den berömde engelske samlaren Michael Wodhulls (1740—1816) vapen å frampärmen.

FRANKRIKE.

254. Hieronymus. Vitae sanctorum patrum. Venedig: Bonetus Locatellus för Nic. de Francofordia, 6. 4. 1500. 4°. Pr. brun kalv. H 8602.

255. *Lucretius. De rerum natura.* Venedig: Aldus, 1515. 8°. Guldpr. olivbrun mar. g. s. Pl. VIII.
Bunden för Jean Grolier (1479—1565). Med deviserna IO. GROLIERII ET AMICORVM. och PORTIO MEA, DOMINE, SIT IN TERRA VIVENTIVM. på pärmarna. Se inl. av dr E. Fischer.
256. *Lucianus. Dialogi.* Lyon 1535. 8°. Pr. brun kalv.
Med salamandern, Frans II:s (1544—1560) emblem. Se inl. av dr E. Fischer.
257. *Erasmus Roterod. Enchiridion.* Lyon 1538. 8°. Pr. brun kalv.
Tomt band, som omslutit ovannämnda bok. Groliers bokbindare.
258. *Novum Testamentum.* Paris 1543. 8°. Guldpr. svart mar. g. s. Pl. IX.
Se inl. av dr E. Fischer.
259. *Johannes Magnus. Historia metropolitanae ecclesiae Upsalensis.* Rom: Vincentius Luchini, 1560. 2°. Guldpr. brun kalv. *Sv B II* 269.
Med den berömde franske samlaren J. A. de Thou's (1553—1617) vapen o. monogram å ryggen.
260. *Albert of Stade. Chronicon.* Helmstadt 1587. 4°. Guldpr. brun kalv.
Med J. A. de Thou's o. hans första hustru Marie de Barbançons (1587—1601) vapen.
261. *Miraeus. De collegiis canon. per Germaniam.* Köln 1615. 8°. Guldpr. grön mar. g. s.
Med J. A. de Thou's o. hans andra hustru Gasparde de la Chastres (1603—1616) vapen.
262. *Loyac. La bibliothèque sacrée.* Paris 1634. 4°. Guldpr. röd mar. g. s.
Ded.-ex. till Ludvig XIII (1610—1643). Se inl. av dr E. Fischer.

263. *Silius Italicus. De secundo bello punico.* Amsterdam. 1620. 16°. Guldpr. röd mar. g. s. Pl. X.
Bunden för L. Habert de Montmort († 1679) av Le Gascon, verksam 1620—1650. Se inledn. av dr E. Fischer.
264. *Tertullianus. De la Chair de Jesus-Christ.* Paris 1661. 12°. Guldpr. röd mar. g. s.
Bunden för Pierre Séguier (1588—1672).
265. *Tacitus. Annalium.* Amsterd. 1649. 12°. Guldpr. citronmar. g. s.
Bunden för Bernard de Requeleyne, baron de Longepierre (1659—1721), med "Gyllene Skinnetts" emblem.
266. *Scheffer. De stylo.* Upps. 1653. 8°. — *Ericus Olai. Historia Svecorum.* Sthlm 1654. 8°. Guldpr. kalv.
Band för Denis de Sallo (1626—1669).
267. *Barrocius. De modo bene moriendi.* Venedig 1531. 12°. Guldpr. röd mar. g. s.
Bunden för Jean Baptiste Colbert (1619—1683).
268. *Andaktsbok.* Paris u. å. 4°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band för Marie Thérèse (1638—1683), Ludvig XIV:s gemål.
269. *Jesus-Christ. Poëmes.* U. o. 1679. 16°. Guldpr. svart mar. g. s.
Med Madame de Montespan (1641—1707) monogram. — FF — RR — initialerna till hennes flicknamn Françoise [Athénaïs] de Rochechouart.
270. *L'office de la Semaine Sainte.* Paris 1691. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band för Ludvig XIV (1643—1715), översållat m. krönte L o. liljor.

271. *Lupus*. Epistolae et vita Divi Thomae martyris et archiepiscopi Cantavriensis. Bruxelles 1682. 4°. Guldpr. kalv.
Ärkebiskop C. M. Le Telliers (1632—1710) vapen.
272. *Helmoldus*. Ecclesiae Lubecensis historiarum liber. Frankf. 1556. — *Ericus Olai*. Historia Svecorum. Sthlm 1614. 4°. Guldpr. kalv.
Bunden för Achille de Harley, comte de Beaumont (1639—1712).
273. *Statius*. Opera. Lyon 1547. 16°. Guldpr. blå mar. g. s.
Band för greve Karl Heinrich von Hoym (1694—1736), berömd bibliofil o. August den Starkes av Polen gesant i Paris.
274. L'Office de la Semaine Sainte. Paris 1738. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band "à la fanfare" för Marie Leczinska (1703—1768), Ludvig XV:s gemål.
275. *Pluche*. La spectacle de la nature. Paris 1746. 12°. Guldpr. brun kalv g. s.
Bunden för Mme de Pompadour (1721—1764).
276. *Zannoni*. Atlas geogr. Paris 1761. 18°. Guldpr. röd mar. g. s.
Bunden av Laferté för greve J. H. E. Bernstorff (1712—1772).
277. *Terlon*. Mémoires. Paris 1681. 12°. Guldpr. grön mar. g. s.
Bunden för Mme Victoire (1733—1799).
Mesdames de France — Ludvig XV:s tre döttrar Mme Adelaïde, Sophie o. Victoire hade var sitt bibliotek, som skildes åt genom bokbandens färg. Adelaïde använde röd mar., Sophie citron mar. o. Victoire grön mar.
278. Almanack Judicaire. Caen 1808. 16°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band för Napoleon I (1769—1821).

279. *Esaias Tegnér*. La Saga de Frithjof. [Frankrike c. 1830]. 8°. Guldpr. blå chagrin g. s.
Bunden av Simier R[elieur] du Roi [etikett].
280. *Sannazarius*. Opera omnia. Venedig: Aldus. sept. 1535. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
Bunden av Joseph Thouvenin († 1836).
281. La journée de Chrétien. Paris: Didot [c. 1840]. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.
"A la cathédrale" omkr. 1840.
282. Alexander Magni Historia på Svenska Rijm. Wisingsborg 1672. 4°. Guldpr. blå mar. g. s.
Bunden av Belz-Niedrée för baron Achille de Seilliére.

ITALIEN.

283. Biblia. Venedig: Octavianus Scotus, 31. 5. 1480. 4°. Pr. brun kalv. *H* 3080.
284. *Platina*. Vitae pontificum. Treviso: Johannes Ru-beus, 10. 2. 1485. 2°. Pr. brun kalv m. fyra knäppen *H* 13048.
285. *Caracciolus*. Sermones. Venedig: Gabriel de Grassis, 1485. 4°. Pr. brun kalv. *H* 4461.
286. Eclogae. Florens: F. Giunta, 5. 10. 1504. 8°. Guldpr. kalv cis. g. s.
287. *Valerius Maximus*. Dictorum et factorum memorabilium libri novem. Venedig: Aldus, 1514. 8°. Pr. brun mar.
288. Institutiones oratoriæ. Florens: F. Giunta, 1515. 8°. Guldpr. brun mar. cis. g. s.
289. *Caracciolo*. Prediche. Milano 1521. 4°. Guldpr. brun mar.

290. *Calepinus. Dictionarium.* Brescia 1522. 8°. Guldpr. svart mar. Pl. XI.
Geometr. knutmönster. Rester av 4 knäppen. Norditalien.
291. *Sannazaro. Arcadia.* Venedig: Aldus, 1534. 8°. Pr. brun mar. g. s.
292. *Zieglerus. Terrae Sanctae.* Strassburg 1536. 2°. Pr. brun kalv m. bucklor o. knäppen.
293. *Castellione. Allegationes juris.* Lyon 11. 7. 1537. 8°. Pr. röd mar.
Kaméporträtt av Alexander den store.
294. *Laurentius Valla. De linguae latinae elegantia.* Lyon: Gryphius, 1538. 8°. Guldpr. brun mar.
Laurentius Vallas lagerkrönta kaméporträtt.
295. *Quintilianus. Institutionum oratorium libri.* Venedig: Aldus 1521. 4°. Guldpr. röd mar. g. s. Pl. XII.
Bunden i Bologna den 3/6 1543 för den tyske studenten Nicolaus von Ebeleben. Se dr E. Fischers inl.
296. *Marcus Aurelius. Vita.* Venedig 1543. 8°. Guldpr. röd mar. g. s. Pl. XIII.
Romerskt kaméband för gonfalonjären Pier Luigi Farnese (1503—1547), son till sedermera påve Paul III. Se inl. av dr E. Fischer.
297. *Castellanus. Liber sacerdotalis.* Venedig 1548. 4°. Guldpr. brun mar. cis. g. s. Pl. XIV.
Romerskt band för påven Julius III (1550—1555).
298. *Sannazaro. Sonetti.* Venedig 1549. 8°. Guldpr. brun mar. cis. g. s.
Inskriften å pärmarna tolkas ungefär: (å frampärmen) "Give Gud, att vänskapen (händerna) må stärkas"; (å bakpärmen) "Om gåvan än är liten, så uppväges den av den goda viljan".

299. *Thomas de Aquino. Sententiarum libri.* Lyon 1520. 8°. Guldpr. röd mar. cis. o. målat snitt.
Romerskt band för Pius V (1566—1572).
300. *Galesinus. Martyrologium.* Milano 1578. 4°. Guldpr. röd mar. g. s.
Band för påve Gregorius XIII (1572—85), upphovsmannen till den gregorianska tideräkningen (bulla av d. 13/2 1582).
301. *Olaus Magnus. Historia.* Basel 1567. 2°. Guldpr. pgt g. s. *Sv B II 363.*
Band för kardinal Felice Peretti (1521—1590), sedermera påve Sixtus V (1585—1590).
302. *Liber psalmorum Davidis* [på arabiska o. latin]. Rom 1614. 4°. Guldpr. röd mar. g. s.
Camille Borghese (1552—1621) blev 1605 påve Paul V.
303. *Epistolae.* Rom 1624. 8°. Guldpr. brun mar. g. s.
Bunden för påve Urban VIII (1623—1644).
304. *Montebrunus. Ephemerides.* Bologna. 1650. 4°. Guldpr. röd mar. g. s.
305. *Officium b. Mariae Virginis.* Venedig 1661. 16°. Venetianskt silverband (96 × 57 mm).
306. *Tesaro. Del regno d'Italia sotto i barbari.* Venedig 1672. 12°. Guldpr. brun kalv g. s.
Med Colonna-familjens vapen.
307. Venetiansk handskrift på pergament. 1692. 4°. Guldpr. röd mar.
Rikt illuminerat diplom för Basilio Richetti vid hans upptagande i apotekare-gillet, dat. Venedig 13.5.1692.

308. Drottning Kristinas avsägelseakt. Handskrift på italienska c. 1701. 4°. Guldpr. brun kalv.

Övers. till italienska för påven Clemens XI (1700—1721) av hans hovjunkare o. gunstling, svenske adelsmannen Gustav Lohreman.

309. Albani. Discorso. Rom 1723. St. 2°. Guldpr. röd mar. g. s.

Band för påve Innocentius XIII (1721—1724).

310. Tom pärm för diplom, c. 1740. 4°. Guldpr. röd mar. För Benedictus XIV (1740—1758).

311. Trombelli. Mariae S:ae vita. Bologna. 1761. 4°. Guldpr. röd mar. g. s.

Band för påve Clemens XIII (1758—1769).

312. Valentini. Della congrue porzione. U. o. tr. o. å. [1768]. 2°.

Broderat grönt sidenband med kardinals vapen.

313. De sacra ritum Congregatione. Rom 1769. 2°. Guldpr. röd mar. g. s.

Bunden för påve Clemens XIV (1769—1774).

314. Venceslao. Lettera pastorale. Rom 1791. 8°. Guldpr. brun mar. g. s.

Ded.-ex. till påve Pius VI (1775—1799).

315. Vita del b. Sarcander. Rom. 1859. 2°. Vitt siden med guldpr. o. inläggn. av röd o. blå sammet, g. s.

Utfört för påve Pius IX (1846—1878).

SCHWEIZ.

316. Missale Upsalense. Basel: Jakob Wolff von Pforzheim. 23. 2. 1513. 2°. Pr. brun kalv m. beslag o. knäppen. Sv B I 226.

Med den bekante historikern och författaren Johannes Messenii († 1636) namnteckning 1616.

317. Sleidanus. De statu. Genf 1559. 8°. Pr. brun kalv. Bandet, m. vapen å pärmarna, är dat. 1576.

318. Dionysius Halic. Antiquitatum rom. Coloniae Allobrogum [Genève] 1614. 16°. Pr. pappband m. pgtrygg o. hörn.

SPANIEN.

319. Boemus. Omnium gentium mores. Lyon 1539. 8°. Pr. brun kalv.

Titeln präntad i svart å snittet.

320. Tacitus. Nouvelle traduction. Lyon 1706. 8°. Guldpr. röd mar. g. s.

Bunden för översättaren, Filip V (1683—1746) av Spanien.

321. Description de las islas Pithiusas y Baleares. Madrid 1787. 4°. Guldpr. röd mar. g. s. m. sidenförsats.

Bunden för Karl III (1759—1788).

TYSKLAND.

322. Bernardus. Flores. Cöln: Johann Koelhoff. 14[82]. 2°. Pr. rött fårskinn. H 2926.

323. Breydenbach. Peregrinatio in terram sanctam. Speyer: Peter Drach, 29. 7. 1490. 2°. Pr. brun kalv. H 3957.

324. Vincentius Ferrer. Sermones. Strassburg: [Georg Husner], 1493—94. 2°. Pr. brun kalv m. knäppen o. kedja. H 7009. Pl. XV.

"Liber catenatus" (kedjeband). Bl. stämpl. märkas: staden Kölns vapen, den hel. Lorentz, panter, örn m. m. Boken härstammar troligen fr. Bursa S. Laurentii, varest konstnärskakulteten v. Kölns universitet hade sitt bibl.

325. Haymo. Enaratio. Köln 1529. 8°. Pr. kalv.
Titeln skriven å vit lapp o. skyddad av en hornskiva, fäst vid pärmens medelst en smal läderremsa o. mässingsdubbar.
326. Ayschylus. Tragoediae. Paris 1557. 4°. Pr. pgt.
Romerska kejsarvapnet å den övre pärmens och kurfurst August I:s av Sachsen (1526—1586) vapen å den undre. Den undre plattan sign. S R = Steffan Rabe († 1569), en Wittenbergmästare.
327. Birgitta. Offenbarungen. Dillingen: Sebaldus Mayer, 1569. 8°. Pr. brun kalv. *Se B II 381.*
328. Petrus Martyr Anglerius. De rebus oceanicis. Köln 1574. 8°. Pr. pgt.
329. Serranus. In Levitici libri. Antv.: Chr. Plantin, 1572. 2°. Pr. gult svinläder cis. g. s.
Bunden för Julius Echter von Mespelbrunn, hertig av Ostfranken o. furstbiskop av Würzburg († 1617). Inbränt i snittet: bokens titel, ägarens namn o. inbindningsåret — 1579. Krigsbyte från 1631.
330. Betbuchlein. Heinrichstadt 1580. 4°. Pr. brun kalv.
"Eggert Stake 1580" på frampärmen.
331. Albert Bolognese. Descrittione di tutta Italia. Venedig 1561. 4°. Guldpr. pgt.
Med Anton Fuggers († 1616) pärm-exlibris dat. 1586.
332. Jacob de Gheyn. Waffenhandlung von den Rören, Musquetten und Spiessen. Haag 1608. 2°. Guldpr. pgt.
Med furst Peter Vok Orsini-Rosenbergs († 1611) rytter-exlibris dat. 1608.
333. Biblia. Strassburg 1630. 2°. Guldpr. svart karduan cis. g. s.
Som mittbeslag vår Herre hållande en korskrönt jordglob o. därunder: "Anno 1636".

334. Rigisches Gesangbuch. Leipzig 1706. Hög 12°. Guldpr. rött pgt cis. g. s.
335. Arndt. Paradis-Gärtlein. Nürnberg 1685. 12°. Brod. band m. inlägg. fr. år 1721.
336. Aisopos. Vita & Fabellae Aesopi. Venedig: Aldus, 1505. 2°. Guldpr. kalv.
Bunden för greve Heinrich von Bünau (1697—1762). Å undre pärmens: Ex Bibliotheca Bunaviana.
337. Mibes. Himmlisches Jerusalem. Sultzbach 1758. 8°. Grön sammet cis. g. s., silverknäppen i filigranarbete.
338. Silbert. Die Himmelsche Pforte. U. o. o. å. [c. 1840]. 8°. Brunt läder m. infällt stramaljbrederi "à la cathédrale".

ÖSTERRIKE.

339. Bönbok. Sydtyisk handskr. på pergament c. 1515. 4°. Brun sammet. Pl. XVI.
Bokpåse. Se inl. av dr E. Fischer.
340. Berg. New Müntzbuch. München 1604. 2°. Svart läder.
Lädersnittband, möjligen fr. Meran (Syd-Tyrolen) omkr. 1610. Se inl. av dr E. Fischer.

ORIENTEN.

341. Koranen. Arabiskt manuskript i turkisk stil, skrivet i Naskh. 1700-tal. 8°. Guldpr. läder m. klaff.
15 rader på sidan. Med guldramar. De två första sidorna rikt illuminerade.

FÖRKORTNINGAR

Borchl = Borchling o. Claussen. Niederdeutsche Bibliographie. Neumünster 1931—1936.

Cop = Copinger. Suppl. to Hains Repertorium bibliographicum. I—II. London 1895—1902.

Duff = Duff, Gordon. Fifteenth Century English Books. Oxford 1917.

Einbl = Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts. Halle 1914.

H = Hain, Ludv. Repertorium bibliographicum, I—II. Tübingae 1826—1838.

K. B. = Kungl. Biblioteket.

N = Nielsen. Dansk Bibliografi 1482—1600. I—II. Kbh. 1919—1932.

NTBB = Nord. Tidskrift för Bok- o. Biblioteksväsen.

Rudb = Rudbeck, G. Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600. Uppsala 1919.

Sv B = Collijn, I. Sveriges bibliografi intill år 1600. I—III. Upps. 1927—1938.

U. B. = Universitetsbibliotek.

brod. = broderat.

cis. g. s. = ciselerad guldsnitt.

e. = efter.

f. = före.

g. s. = guldsnitt.

hlfr. = halvfranskt band.

ibidem = därsammastädes.

i. e. = icke efter.

ldrbd = läderband.

mar. = marokäng.

pgt = pergament.

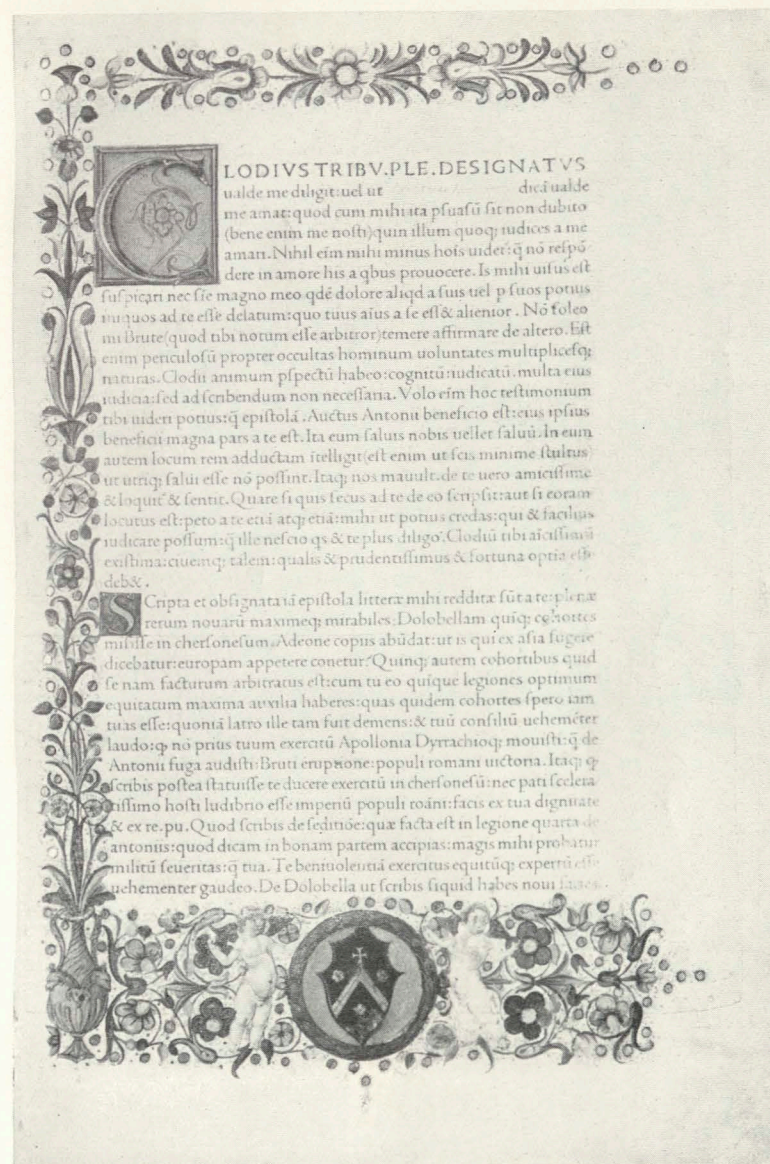
pl. = plansch.

pr. = pressat.

s. = snitt.

samt. = samtida.

u. o. tr. o. å. = utan ort, tryckare och år.

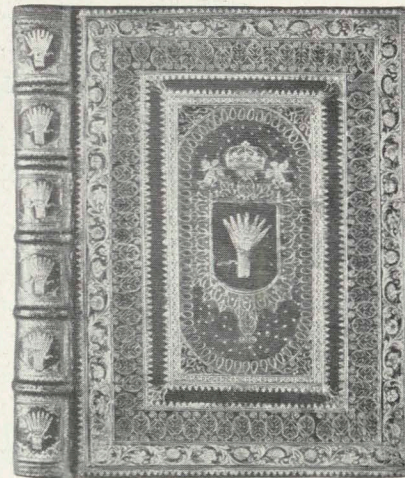
24. Cicero. Epistolae. 1470

174. Kristinaband

172

173

175

176

Kristinaband

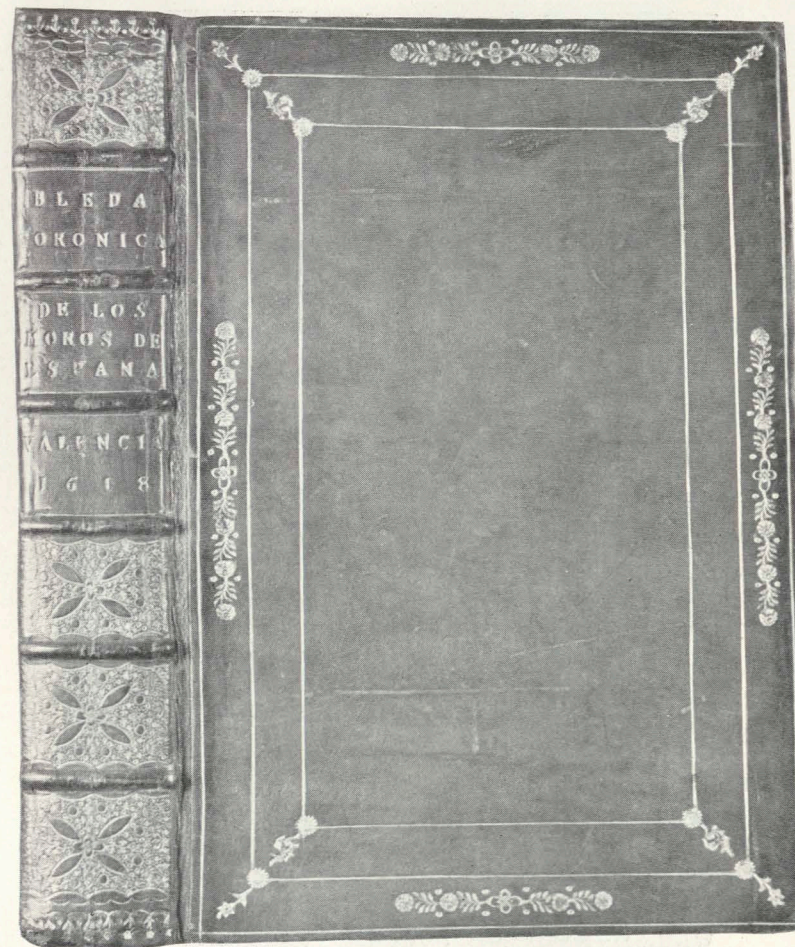
217. Dansk 1500-talsband

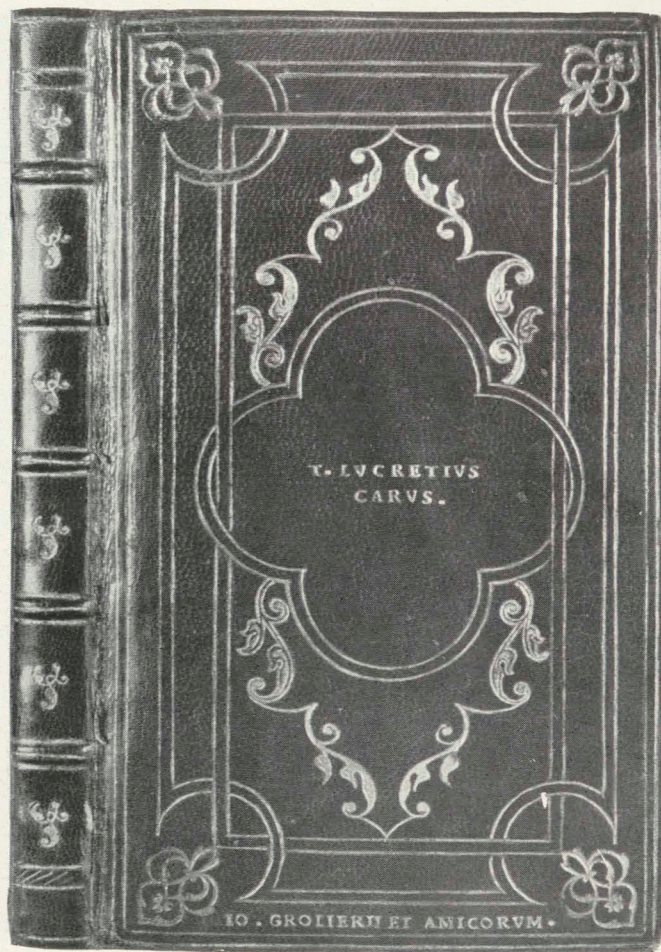
219. Dansk 1500-talsband

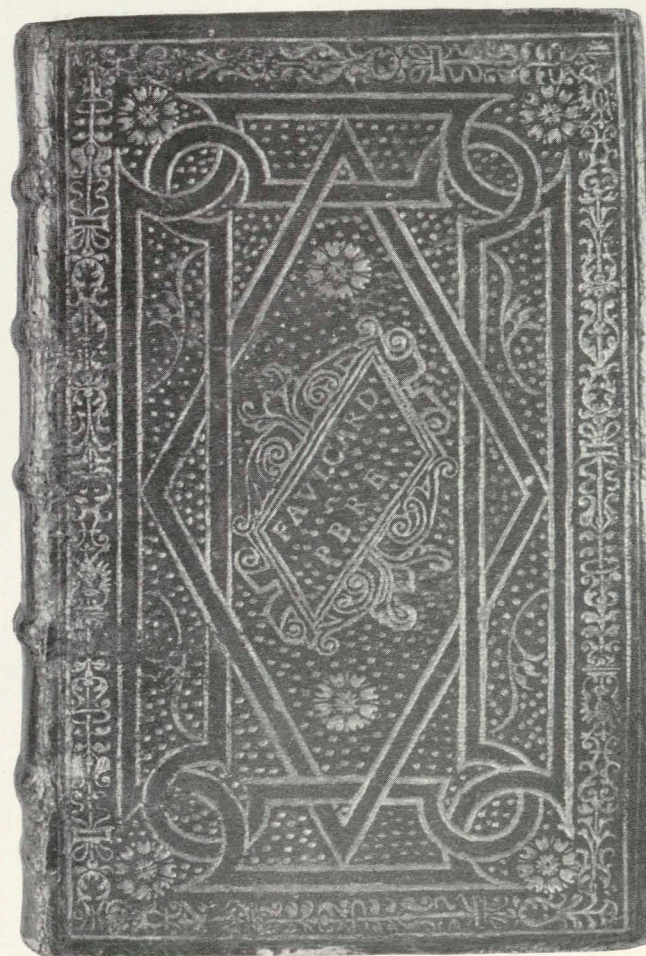
239. Engelskt broderat tvillingband. c. 1625

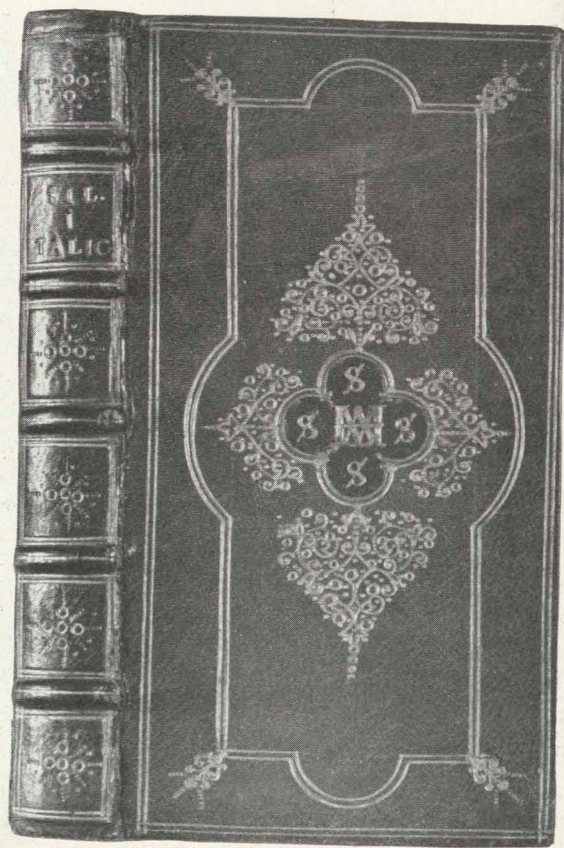
250. Band av Roger Payne († 1797)

255. Band för Jean Grolier. c. 1535

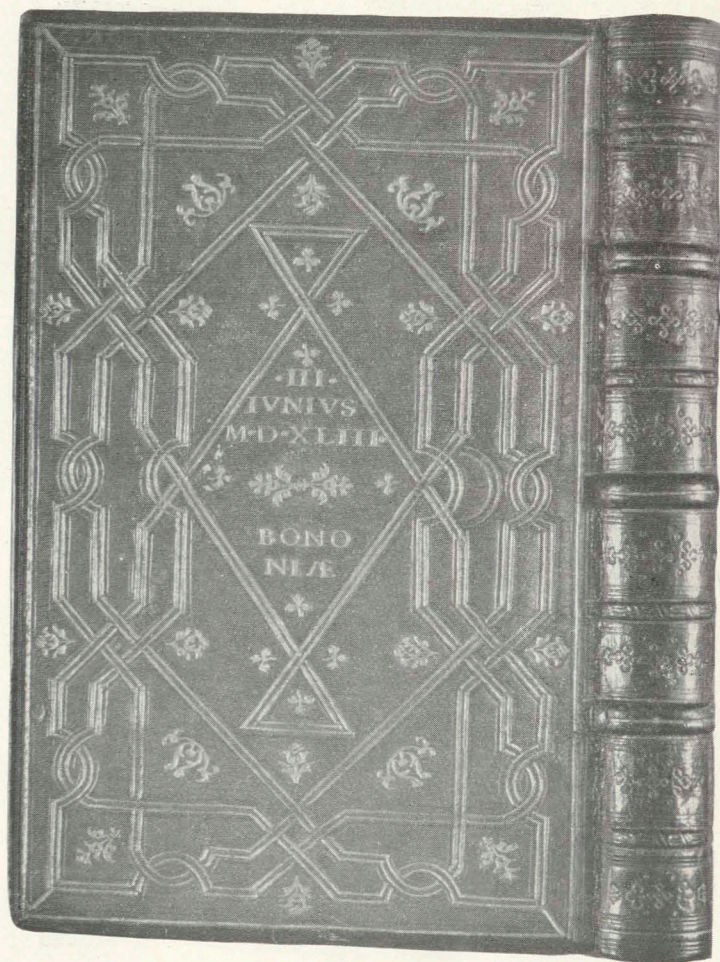
258. Franskt band i Grolier-stil. 1543

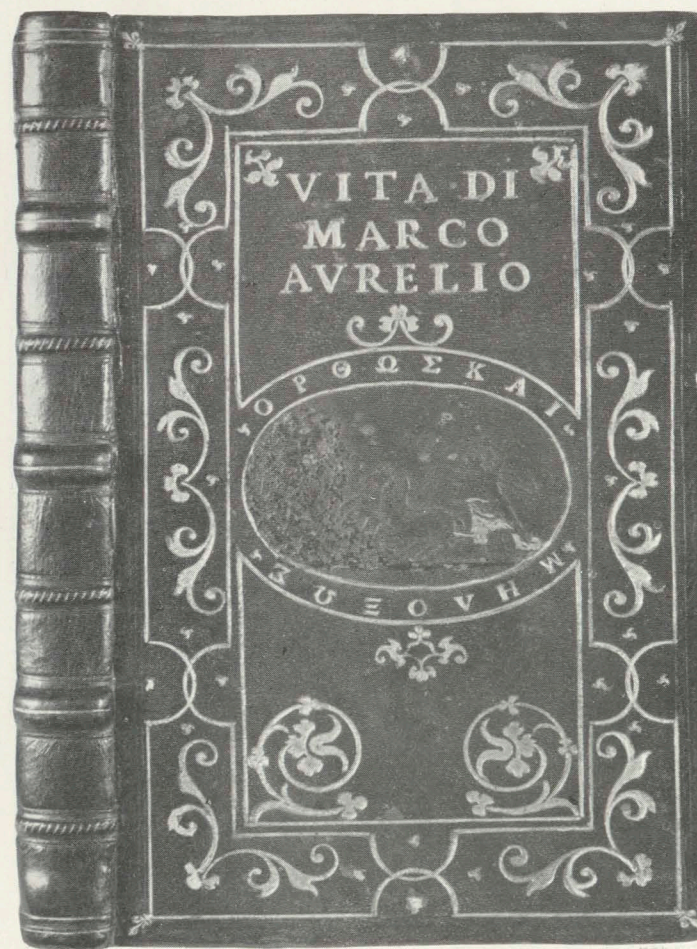
263. Le Gascon-band för Habert de Montmort. c. 1650

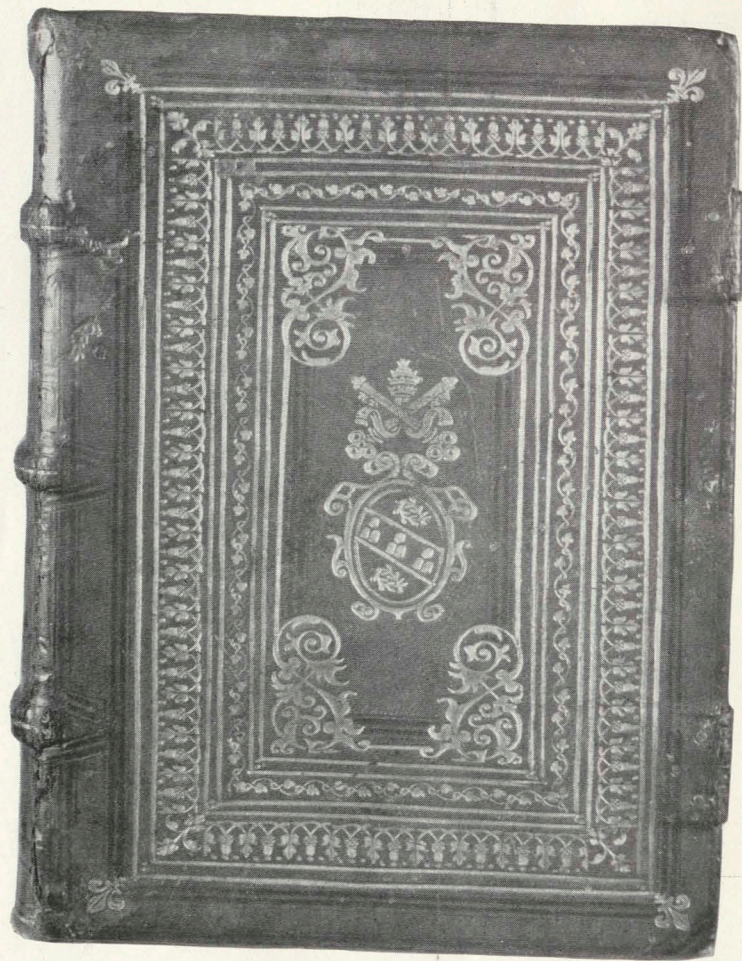
290. Italienskt band. 1537

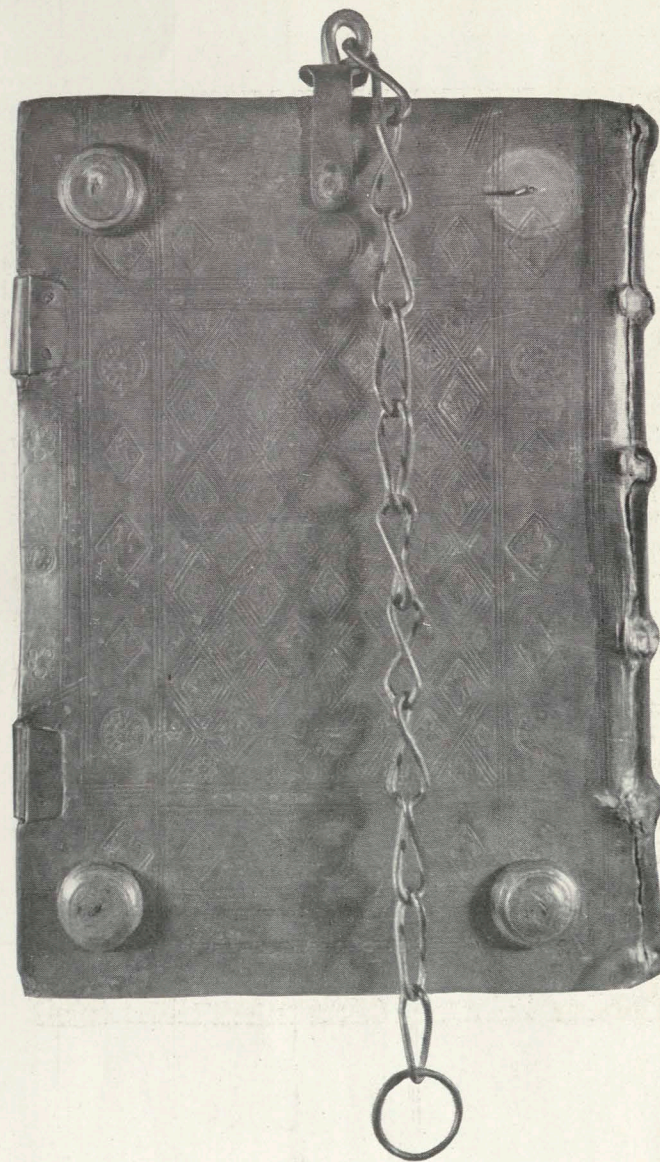
295. Italienskt band för Nic. von Ebeleben. 1543

296. Italienskt band för Pier Luigi Farnese. 1543

297. Italienskt band för påve Julius III. 1550—55

324. Tyskt kedjeband. Köln omkr. 1494

339. Sydtysk bokpåse. Omkr. 1515

NORDISKA MUSEET

Föredrag och visningar

i samband med utställningen

SILVER FRÅN VÄ OCH KRISTIANSTAD

i museets dräktgalleri januari 1943.

Söndagen den 3 jan. kl. 13.30. *Visning* av andre antikvarien fil. dr Olle Källström (dräktgalleriet).

Onsdagen den 6 jan. (Trettondagen) kl. 13.30. *Visning* av amanuensen Bengt Bengtsson (dräktgalleriet).

Fredagen den 8 jan. kl. 20. *Visning* av intendenten vid Kristianstads museum, fil. kand. Thorsten Andersson (dräktgalleriet).

Söndagen den 10 jan. kl. 20. *Föredrag* av intendent Thorsten Andersson (endast för särskilt inbjudna).

Tisdagen den 12 jan. kl. 20. *Visning* av intendent Thorsten Andersson (dräktgalleriet).

Fredagen den 15 jan. kl. 20. *Föredrag* av intendent Thorsten Andersson: »Guldsmederna i Vä och Kristianstad» (föreläsningssalen).

Söndagen den 17 jan. kl. 13.30. *Visning* av amanuensen Bengt Bengtsson (dräktgalleriet).

Tisdagen den 19 jan. kl. 20. *Föredrag* av intendenten fil. dr Sigfrid Svensson: »Skånska allmogesmycken» (föreläsningssalen).

Fredagen den 22 jan. kl. 20. *Föredrag* av amanuensen Bengt Bengtsson: »Silversmeden och hans verkstad» (föreläsningssalen).

Söndagen den 24 jan. kl. 13.30. *Visning* av intendenten Brynolf Hellner (dräktgalleriet).

Till visningarna gäller museets ordinarie inträdesavgift.

Till föredragen är inträdesavgiften 1 kr.

Efter föredragen ges tillfälle att bese utställningen.